

Παραδοτέο 1.3.

Φάκελος υλικού για γονείς

Έργο

**«Εκπόνηση επιμορφωτικού εκπαιδευτικού ενημερωτικού υλικού
και προγράμματος σπουδών επιμόρφωσης»**

που εντάσσεται στις Πράξεις «Ανάπτυξη και Λειτουργία Δικτύου Πρόληψης και Αντιμετώπισης των Φαινομένων Σχολικής Βίας και Εκφοβισμού», των Αξόνων Προτεραιότητας 1 & 2 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», το οποίο συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ).

Αθήνα, Φεβρουάριος 2015

Το παρόν εγχειρίδιο εκπονήθηκε στο πλαίσιο των Πράξεων «Ανάπτυξη και λειτουργία δικτύου ενημέρωσης, επιμόρφωσης, πρόληψης και αντιμετώπισης των φαινομένων σχολικής βίας και εκφοβισμού» που εντάσσονται στους Άξονες Προτεραιότητας 1, 2 και 3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», ΕΣΠΑ 2007-2013 και στο γενικότερο πλαίσιο των πρωτοβουλιών του Υ.ΠΟ.ΠΑΙ.Θ. για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της Σχολικής Βίας και του Εκφοβισμού.

Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Υλοποιείται από την Ειδική Υπηρεσία Εφαρμογής Εκπαιδευτικών Δράσεων (ΕΥΕ ΕΔ) του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων σε σύμπραξη με το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ».

Φορείς πρότασης και λειτουργίας: Γενική Διεύθυνση Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το φαινόμενο της σχολικής βίας και του εκφοβισμού λαμβάνει ανησυχητικές διαστάσεις και έχει αρνητικές συνέπειες τόσο στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών όσο και στη διαδικασία μάθησης. Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Εκπόνηση επιμορφωτικού εκπαιδευτικού ενημερωτικού υλικού και προγράμματος σπουδών επιμόρφωσης», το οποίο εντάσσεται στην πράξη «Ανάπτυξη και Λειτουργία Δικτύου Πρόληψης και Αντιμετώπισης των Φαινομένων Σχολικής Βίας και Εκφοβισμού» που σχεδίασε το Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», που συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ).

Η Πράξη «Ανάπτυξη και Λειτουργία Δικτύου Πρόληψης και Αντιμετώπισης των Φαινομένων Σχολικής Βίας και Εκφοβισμού – ΑΠ1, ΑΠ2 & ΑΠ3» του Ε.Π. «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» συγχρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους και υλοποιήθηκε από την Ειδική Υπηρεσία Εφαρμογής Εκπαιδευτικών Δράσεων (ΕΥΕ ΕΔ) του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων σε σύμπραξη με το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ».

Στόχος της Πράξης είναι η συγκρότηση μιας υποστηρικτικής δομής - δικτύου για την προώθηση εξειδικευμένων δράσεων πρόληψης, ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης στη σχολική βία και τον εκφοβισμό, την εκπόνηση ψηφιακού και έντυπου εκπαιδευτικού υλικού, την επιμόρφωση εκπαιδευτικών και στελεχών της Εκπαίδευσης, την ενημέρωση μαθητών και γονέων πάνω στο θέμα καθώς και τη ανάδειξη καλών πρακτικών.

Το παρόν αποτελεί μέρος του εκπαιδευτικού - ενημερωτικού και επιμορφωτικού υλικού και εκπονήθηκε από το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου - Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου (από τον Νοέμβριο του 2014 ως τον Ιούνιο 2015).

Το εγχειρίδιο για γονείς εγκρίθηκε από την Κεντρική Επιστημονική Επιτροπή των Πράξεων και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

Σκοπός του υλικού είναι να αποτελέσει ένα χρηστικό οδηγό για τους γονείς και την ευρύτερη οικογένεια σχετικά με το ζήτημα του σχολικού εκφοβισμού. Η μελέτη του σχολικού εκφοβισμού είναι ένα σχετικά νέο φαινόμενο στην Ψυχολογία και τις συναφείς με αυτήν Κοινωνικές Επιστήμες, με αποτέλεσμα να παρατηρείται έλλειμμα ενημέρωσης τόσο από τους εκπαιδευτικούς παλαιότερων γενεών όσο κυρίως από τους γονείς και το οικογενειακό περιβάλλον ευρύτερα. Ανάμεσα, λοιπόν, στους επιμέρους στόχους αυτής της έκδοσης είναι όχι μόνο μια πρώτη επαφή με το

φαινόμενο, αλλά επιπλέον η παροχή της δυνατότητας προς τους γονείς να διαγνώσουν φαινόμενα σχολικού εκφοβισμού που αφορούν τα παιδιά τους και, ταυτόχρονα, η παροχή πληροφόρησης για τους θεσμικούς φορείς, πέρα από το σχολείο, στους οποίους μπορούν να προσφύγουν, για να ζητήσουν έγκυρη συνδρομή και στήριξη.

Όπως συμβαίνει με πολλά κοινωνικά φαινόμενα που προσεγγίζονται διεπιστημονικά, δηλαδή με τη συνδρομή αναλυτικών εργαλείων από πολλές επιστήμες, η ορολογία που χρησιμοποιείται, για να περιγράψει όψεις του φαινομένου, συχνά είναι διαφορετική. Έτσι, για παράδειγμα, υπάρχουν οι όροι «παρατηρητής», «παριστάμενος» και «μάρτυρας», για να περιγράψουν το πρόσωπο που είναι παρόν σε ένα περιστατικό σχολικού εκφοβισμού, όροι που περιγράφουν διαφορετικές κάθε φορά εκδοχές αυτής της παρουσίας. Στην παρούσα έκδοση, ωστόσο, χρησιμοποιούνται ενιαία οι όροι «θύτης», «θύμα» και «παρατηρητής», για να περιγράψουν αντίστοιχα το πρόσωπο που ασκεί σχολικό εκφοβισμό, το πρόσωπο που τον υφίσταται και το πρόσωπο που είναι παρόν στο περιστατικό, όπως είναι καθιερωμένοι από την ελληνική βιβλιογραφία των τελευταίων χρόνων.

Ο χρηστικός οδηγός που βρίσκεται στα χέρια σας ξεκινάει με τον ορισμό και τις μορφές της σχολικής βίας. Στη συνέχεια ακολουθεί μια αναλυτική περιγραφή των προφίλ των τριών ρόλων που προαναφέρθηκαν (θύτης – θύμα – παρατηρητής), ώστε ο κάθε ενδιαφερόμενος να μπορεί αφενός να κρίνει αν τα περιστατικά για τα οποία λαμβάνει γνώση εμπίπτουν στον σχολικό εκφοβισμό, αφετέρου να μπορεί να αναγνωρίσει τους συγκεκριμένους ρόλους. Ακολουθεί ένα περισσότερο πρακτικό μέρος, στο οποίο α) δίνονται πληροφορίες οργανωμένες στη βάση των πιο συχνών ερωτήσεων των γονέων, β) παρουσιάζονται ενδεικτικά περιστατικά σχολικού εκφοβισμού στα οποία η συνεργασία γονέων, σχολείου και θεσμικού περιβάλλοντος είχε θετικό αποτέλεσμα (καλές πρακτικές) και γ) παρατίθεται ένα ενδεικτικό ερωτηματολόγιο για γονείς, μέσω του οποίου επιδιώκεται η επιτυχής διάγνωση τόσο των φαινομένων του σχολικού εκφοβισμού όσο και των βασικότερων αιτιών που τα προκαλούν. Τέλος, δίνονται στοιχεία επικοινωνίας με τους ειδικούς φορείς που μπορούν να παράσχουν έγκυρη και εξειδικευμένη βοήθεια και συμβουλές για περιστατικά σχολικού εκφοβισμού.

Επιστημονικά Υπεύθυνη για το Παραδοτέο: Γεωργία Κατσάνη, Εκπαιδευτικός – Ειδική Παιδαγωγός (M.Ed, M.Sc)

* Χρησιμοποιήθηκαν οι όροι «σχολική» βία και εκφοβισμός και όχι «ενδοσχολική», σύμφωνα με τους όρους της Πράξης στην οποία εντάσσεται το έργο και η προκήρυξή του.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ.....	7
Μπορεί η οικογένεια από μόνη της να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά θέματα σχετικά με τη σχολική βία και τον εκφοβισμό;	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΤΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΝΩΡΙΖΩ ΩΣ ΓΟΝΙΟΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΒΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟ	10
Τί είναι η σχολική βία και ο εκφοβισμός	10
Μορφές σχολικής βίας ή εκφοβισμού	11
Πώς διακρίνεται μια μεμονωμένη πράξη ή πείραγμα από ένα περιστατικό σχολικής βίας και εκφοβισμού;	13
Τα χαρακτηριστικά του «θύτη».....	13
Τα χαρακτηριστικά του «θύματος»	15
Συνέπειες της σχολικής βίας και του εκφοβισμού για τα «θύματα»	16
Ο ρόλος των παρατηρητών σε περιστατικά σχολικής βίας και εκφοβισμού.....	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΤΙ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΚΑΝΩ ΩΣ ΓΟΝΙΟΣ ΟΤΑΝ ΑΝΤΙΛΑΜΒΑΝΟΜΑΙ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΒΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ	21
Πρόληψη και διάγνωση της σχολικής βίας και του εκφοβισμού	22
Πώς μπορώ να καταλάβω αν το παιδί μου εμπλέκεται σε περιστατικά βίας και εκφοβισμού;	23
Παρέμβαση σε περιστατικά σχολικής βίας και εκφοβισμού.....	23
Τί μπορώ να κάνω αν το παιδί μου ή ένα άλλο παιδί μου αναφέρει ότι ο φίλος του /της έχει υποστεί βία;	24
Τί μπορώ να κάνω ως γονέας παιδιού που εκφοβίζεται;	25
Τί μπορώ να κάνω αν το παιδί μου έχει υπάρξει παρατηρητής σε περιστατικό σχολικής βίας και εκφοβισμού;	26
Συνεργασία οικογένειας - σχολείου σχετικά με περιστατικό σχολικής βίας και εκφοβισμού.....	27
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ	29
Περίπτωση μελέτης 1 – Α., μαθητής Α' Γυμνασίου	30
Περίπτωση μελέτης 2 – Α., μαθήτρια Δημοτικού Σχολείου	32
Περίπτωση μελέτης 3 – Κ., μαθητής ΣΤ' Δημοτικού Σχολείου	37
Συμπεράσματα: Εντοπίζοντας τις καλές πρακτικές	39
Σύνοψη: 10 Βασικές οδηγίες για γονείς που έρχονται αντιμέτωποι με φαινόμενα βίας ή εκφοβισμού.....	41
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ.....	45
ΠΟΥ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΜΑΘΩ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΒΙΑ;	55
ΠΟΥ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΑΝΑΦΕΡΩ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ;	57
ΠΟΥ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΛΑΒΩ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ;	57
Βιβλιογραφική τεκμηρίωση	59

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ

Ο ρόλος της οικογένειας είναι ιδιαίτερα σημαντικός όχι μόνο ως προς την πρόληψη του φαινομένου της σχολικής βίας και του εκφοβισμού, αλλά και ως προς τη δυνατότητα παρέμβασης και αντιμετώπισής του. Συχνά έχει παρατηρηθεί ότι βασικές αιτίες εκδήλωσης επιθετικών συμπεριφορών σχετίζονται με τα βιώματα και τη μεταχείριση που έχουν τα παιδιά στο πλαίσιο της οικογένειας.

Μεγάλος αριθμός μελετών επιβεβαιώνει πως οι **ενδοοικογενειακές συγκρούσεις** είναι προδιαθεσικός παράγοντας για τη μετέπειτα εκδήλωση παραβατικής (55%) ή ακόμα και εγκληματικής συμπεριφοράς (96%) από παιδιά και εφήβους κάτω των 18 χρόνων (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, 2004).

Σύμφωνα με την Αγάθωνος (2004), τα παιδιά τα οποία δρουν ως «θύτες» συχνά βιώνουν συγκρούσεις σε ένα δυσλειτουργικό οικογενειακό πλαίσιο, χάνουν το ενδιαφέρον τους για τα μαθήματα και, ενώ νιώθουν ότι απειλούνται στο σπίτι, υιοθετούν τον ρόλο του δυνατού στο σχολείο και στις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Η ίδια άποψη υπογραμμίζεται από τον Οίweis: *«πολλά οργισμένα παιδιά προέρχονται από οικογένειες που αποτυγχάνουν να τους δώσουν την απαραίτητη προσοχή, φροντίδα*

και αναγνώριση» (Olweus, 1993). Σύμφωνα με τη Μυλωνάκου – Κεκέ η αδυναμία αυτή των γονέων επιτείνεται κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και εν μέρει δικαιολογεί και την αύξηση του φαινομένου του εκφοβισμού στον χώρο του σχολείου στην Ελλάδα, όπως δείχνουν πολύ πρόσφατες έρευνες (Μυλωνάκου – Κεκέ, 2014α, 2014β). Σύμφωνα με την ίδια «αυτό θα μπορούσε να αποδοθεί σε έναν αριθμό από αιτίες σχετιζόμενες με την κρίση, όπως για παράδειγμα στην αύξηση της ανεργίας και της ανασφάλειας των γονέων και των πιθανών επιπτώσεων και συμπεριφορών που αυτή επιφέρει στην οικογένεια, στη δυναμική της και στο επίπεδο της ποιότητας της ζωής της. Η δυναμική της οικογένειας και οι λειτουργίες της επηρεάζονται σημαντικά, ο οικογενειακός ιστός ενδεχομένως γίνεται λιγότερο ή ίσως και καθόλου υποστηρικτικός, σε ορισμένες περιπτώσεις. Οπότε τα παιδιά, όταν υπάρχει η συνδρομή και άλλων παραγόντων, εκδηλώνουν όλο και περισσότερο «ιδιαιτερες» τάσεις και συμπεριφορές. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, σε μία γενικότερη θεώρηση, η οικογένεια είτε αγνοεί, είτε επιτρέπει, είτε δεν έχει χρόνο να ασχοληθεί, είτε δεν αντιμετωπίζει σοβαρά τις αρνητικές συμπεριφορές των παιδιών της, τις οποίες τα ίδια είτε εκδηλώνουν σε βάρος των άλλων (θύτες), είτε επιτρέπουν στους εαυτούς τους να υφίστανται (θύματα), είτε παρακολουθούν ως παρατηρητές, χωρίς διάθεση ανάληψης πρωτοβουλίας και ουσιαστικής παρέμβασης» (Mylonakou – Keke, 2015:69).

Σε συνδυασμό με τις **ενδοοικογενειακές συγκρούσεις**, η αντιφατική αντιμετώπιση του παιδιού και ο τρόπος που αξιολογούν οι γονείς την αντικοινωνική συμπεριφορά εμποδίζουν την ωρίμανση του παιδιού και το αποτρέπουν από το να εσωτερικεύσει κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς, με αποτέλεσμα να οδηγείται σε έντονη επιθετική συμπεριφορά (Ζαφειριάδης, 2002).

Η στάση των γονιών, επίσης, ως προς την χαμηλή ακαδημαϊκή επίδοση των παιδιών τους σε συνδυασμό με την παραμέληση από τη μεριά των εκπαιδευτικών εντείνουν τέτοιες συμπεριφορές. Οι Scott et al. (2001) μιλάνε για ένα «Κύκλο Ακαδημαϊκής και Κοινωνικής Αποτυχίας», επισημαίνοντας έτσι ότι η **απουσία σχολικού ενδιαφέροντος** συσχετίζεται με την εκφοβιστική συμπεριφορά του «θύτη». Υπογραμμίζουν ότι οι εκπαιδευτικοί δίνουν λιγότερη προσοχή στους μαθητές με προβλήματα συμπεριφοράς, δεν είναι απαιτητικοί, δεν αφιερώνουν χρόνο προκειμένου να εξηγήσουν και να απαντήσουν σε τυχόν προβληματισμούς/δυσκολίες, με αποτέλεσμα οι μαθητές να έχουν χαμηλές σχολικές επιδόσεις, να αποφεύγουν οποιονδήποτε και οτιδήποτε σχετίζεται με το σχολείο και να καταπιάνονται με παράνομες δραστηριότητες που τους οδηγούν σε αποξένωση από τη μαθησιακή διαδικασία.

Αντίστοιχα τον ρόλο του «θύματος» συχνά ευνοεί η υπερπροστασία των γονέων καθώς παρεμποδίζει φυσικές συμπεριφορές των παιδιών, όπως το παιχνίδι, την εξερεύνηση και την ανάληψη ρίσκων. Αυτός ο τύπος γονεϊκού ελέγχου ενισχύει την αρνητική εικόνα του παιδιού στο σχολείο, καθώς αισθάνεται ανεπαρκές και αδύναμο.

Το υπερπροστατευμένο παιδί συχνά αποδυναμώνεται, ενώ βιώνει αγωνία και άγχος σε επερχόμενες συγκρούσεις με τους συμμαθητές του.

Μπορεί η οικογένεια από μόνη της να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά θέματα σχετικά με τη σχολική βία και τον εκφοβισμό;

Πολλές μελέτες εξετάζουν την αποτελεσματικότητα των διαφόρων παρεμβάσεων σε σχέση με τη σχολική βία και τον σχολικό εκφοβισμό. Σύμφωνα με τη Γαλανάκη (2010) η αποτελεσματικότητα αρκετών προγραμμάτων φαίνεται να είναι μέτρια. Ωστόσο, η ενίσχυση του οικογενειακού κλίματος, η εκπαίδευση των γονιών και η συστηματική συνεργασία της οικογένειας με το σχολείο συμβάλλουν στην καλύτερη και ομαλότερη ένταξη των μαθητών στο σχολικό περιβάλλον και στην άμεση επίλυση περιστατικών βίας και εκφοβισμού.

Σήμερα, ένας αξιοσημείωτος αριθμός ερευνών και προγραμμάτων - διεθνών και ελληνικών - που μελετούν τις σχέσεις σχολείου και οικογένειας έχουν αναδείξει ότι πολλά προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών μπορούν να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά ή και να προληφθούν, όταν μεταξύ γονέων και εκπαιδευτικών υπάρχει όχι μόνο μία επικοινωνία έστω και τακτική, αλλά μία ουσιαστική συνεργασία (Μυλωνάκου – Κεκέ, 2009).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΝΩΡΙΖΩ ΩΣ ΓΟΝΙΟΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΒΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟ

Τί είναι η σχολική βία και ο εκφοβισμός

Η επιθετικότητα και η βία ως εκδηλώσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς αποτελούν ένα διαχρονικό, πολύ συχνό και πολυσήμαντο κοινωνικό φαινόμενο. Ο εκφοβισμός είναι μια ιδιαίτερη μορφή επιθετικότητας που εκδηλώνεται στο σχολείο και όχι μόνο. Η διεθνής κινητοποίηση είναι πολύ πιο έντονη τις τελευταίες δεκαετίες με στόχο τον περιορισμό των περιπτώσεων εκφοβισμού και των συνεπειών του τόσο σε παιδιά όσο και σε εφήβους.

Η επιθετικότητα και η αντιδραστική συμπεριφορά αποτελούν το 1/3 των προβλημάτων συμπεριφοράς που αντιμετωπίζουν σήμερα οι ψυχολόγοι και οι παιδαγωγοί. Η επιθετικότητα αναφέρεται πάντα σε συμπεριφορές που έχουν ως στόχο να βλάψουν τον άλλο. Αν δεν υπάρχει αυτή η πρόθεση, όση ζημιά κι αν προκαλεί μια συμπεριφορά, δεν μπορούμε να τη χαρακτηρίσουμε ως **επιθετική**.

Ο ορισμός της σχολικής βίας συμπεριλαμβάνει «στοιχεία του ορισμού της βίας όπως είναι η επιβολή της βούλησης, η πρόκληση ζημιάς ή βλάβης, η απειλή εκφοβισμού, κακομεταχείρισης ή κακοποίησης» (Αρτινοπούλου, 2001, σελ. 13). Σύμφωνα με τον Olweus, «ένα άτομο υφίσταται εκφοβισμό, αν αυτός/αυτή εκτίθεται επανειλημμένα, σε αρνητικές ενέργειες από ένα ή περισσότερα άτομα με σκοπό την πρόκληση σωματικού ή ψυχικού πόνου» (Olweus, 2009, σελ. 29).

Σχετικά με το ερώτημα αν ο εκφοβισμός είναι πράξη ομαδική ή ατομική οι απόψεις δίστανται. Συγκεκριμένα ο Pikas (1989, όπως αναφέρεται στον Rigby, σελ. 57) τονίζει την καθολική εμπλοκή των ομάδων ακόμη και στην περίπτωση που μια πράξη εκφοβισμού διαπράττεται από ένα και μόνο άτομο, ενώ ο Ross (1996) υποστηρίζει ότι ο εκφοβισμός είναι πράξη ατομική.

Μορφές σχολικής βίας ή εκφοβισμού

Καταγράφονται οι ακόλουθες βασικές μορφές βίας και εκφοβισμού¹:

- **Σωματικός**

Φυσικός τραυματισμός ή απειλή τραυματισμού προς κάποιον. Εκδηλώνεται με σπρωξίματα, σκουνητήματα, αγκωνιές, γροθιές και κλοτσιές, τρικλοποδιές, χτυπήματα με αντικείμενα, τσιμπήματα και δαγκωνιές, περιορισμό του άλλου μέσω σωματικών πρακτικών.

- **Λεκτικός**

Συστηματική χρησιμοποίηση υβριστικών εκφράσεων, φραστικών επιθέσεων, προσβολών και απειλών, αγενών σχολίων και ειρωνείας, χρήση παρατσουκλιών.

- **Εκφοβισμός με εκβιασμό**

Εκούσια απόσπαση χρημάτων ή προσωπικών αντικειμένων, η οποία συνοδεύεται από απειλές ή και εξαναγκασμό σε αντικοινωνικές πράξεις.

- **Έμμεσος ή κοινωνικός²**

Προσπάθεια για κοινωνική απομόνωση ή αγνόηση ατόμου, για άσκηση επιρροής στην ομάδα των συνομηλίκων, ώστε να αισθανθούν αντιπάθεια για κάποιον συγκεκριμένο συμμαθητή τους, διάδοση κακόβουλων φημών και ψευδών.

- **Ηλεκτρονικός**

Αποστολή απειλητικού ή υβριστικού υλικού μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, των υπηρεσιών MMS και SMS που παρέχουν τα κινητά

---

¹ http://www.antibullyingnetwork.gr/page.aspx?id=105&main_menu=273&parent_id=161, ημερομηνία πρόσκτησης 20/12/2014

τηλέφωνα και των διαδικτυακών τόπων κοινωνικής δικτύωσης, χρήση ή παραποίηση των προσωπικών δεδομένων κάποιου ατόμου, αποκλεισμός του από μια δικτυακή ομάδα, κλήσεις στο κινητό του από άγνωστο νούμερο.

- **Ρατσιστικός**

Διάδοση αρνητικών σχολίων εξαιτίας της καταγωγής, της κοινωνικής τάξης, της οικονομικής κατάστασης, της διαφορετικότητας.

- **Σεξουαλικός**

Υβριστικά σχόλια, σκίτσα και γκράφιτι με σεξουαλικό περιεχόμενο, ανήθικες χειρονομίες, ανεπιθύμητο άγγιγμα, μέχρι και σοβαρές σεξουαλικές επιθέσεις.

Ανάλογες μελέτες θεωρούν ακόμα και τις πιο «ανώδυνες» μορφές λεκτικής βίας, «μεταμφιεσμένες» μορφές επιθετικότητας (Bergeret, 1984).

Αναφέροντας συχνά τον όρο σχολικός εκφοβισμός, η σκέψη μας προσανατολίζεται κυρίως σε μορφές βίας που αφορούν ιδίως άτομα ίδιας ή κοντινής ηλικίας. Το φαινόμενο της βίας δεν περιορίζεται ωστόσο στη σχέση συνομηλίκων, αλλά μπορεί να αφορά στην άσκηση βίας στα εξής επίπεδα:

- μεταξύ των μαθητών
- από τους μαθητές προς τους εκπαιδευτικούς
- από τους εκπαιδευτικούς προς τους μαθητές
- μεταξύ των εκπαιδευτικών και μεταξύ εκπαιδευτικών και διευθυντών ή της διοίκησης του σχολείου (Αρτινοπούλου, 2001, σελ. 13)

Συχνά παρατηρείται ότι τα παιδιά υιοθετούν πρότυπα συμπεριφοράς βάσει εμπειριών έχουν ζήσει στο σχολείο ή εκμεταλλεύονται ευκαιρίες που τους δίνονται μέσα από τα σχόλια ή τις παρατηρήσεις των εκπαιδευτικών.

Μιλώντας ωστόσο συγκεκριμένα για το φαινόμενο της επιθετικότητας μαθητών εναντίον συμμαθητών, ως «εκφοβισμός» (bullying) ή θυματοποίηση ή παλικαρισμός χαρακτηρίζεται κάθε κατάσταση κατά την οποία ένας μαθητής υφίσταται βίαιες ή επιθετικές πράξεις επανειλημμένα από έναν συμμαθητή του ή από μια ομάδα συμμαθητών του για κάποιο χρονικό διάστημα (Olweus, 1995).

Πώς διακρίνεται μια μεμονωμένη πράξη ή πείραγμα από ένα περιστατικό σχολικής βίας και εκφοβισμού;

Για να θεωρηθεί μια πράξη ως φαινόμενο σχολικής βίας και εκφοβισμού σύμφωνα με τον Olweus (1995), πρέπει να έχει τα εξής χαρακτηριστικά: α) να αποτελεί επιθετική συμπεριφορά, β) να πραγματοποιείται κατ' επανάληψη στη διάρκεια του χρόνου και γ) να πραγματοποιείται μέσα σε μια διαπροσωπική σχέση που χαρακτηρίζεται από δυσαναλογία εξουσίας.

Παρόμοιος είναι και ο ορισμός που αποδίδει ο Farrington (1993) και προσδίδει στο φαινόμενο του εκφοβισμού τα παρακάτω χαρακτηριστικά: α) φυσική, λεκτική ή ψυχολογική επίθεση ή προσβολή, β) πρόθεση να προκαλέσει φόβο, ανησυχία ή πόνο στο «θύμα», γ) περιλαμβάνει ανισορροπία ισχύος με το δυνατότερο παιδί να πιέζει το αδύναμο και δ) επαναλαμβάνεται από τα ίδια παιδιά για μεγάλη χρονική περίοδο.

Συνοπτικά, μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι μορφές που μπορεί να λάβει ένα περιστατικό σχολικής βίας ή εκφοβισμού διαμορφώνονται κυρίως από τα μέσα και τις μεθόδους που ο «θύτης» θα επιλέξει, για να βλάψει το «θύμα» του.

Τα χαρακτηριστικά του «θύτη»

Οι λόγοι που μπορεί να οδηγήσουν ένα παιδί να ασκεί βία ποικίλλουν, όπως ποικίλλει και η συχνότητα εκδήλωσης τέτοιας συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα ένα παιδί μπορεί να :

- έχει βιώσει προηγούμενη προσωπική

τραυματική εμπειρία, στην οποία μπορεί να περιλαμβάνεται κακή μεταχείριση ή ένα περιστατικό εκφοβισμού

- νιώθει έλλειψη ζεστασιάς ή αφοσίωσης από τη μεριά των γονιών
- έχει ως πρότυπο την επιθετική συμπεριφορά από τη μεριά των γονιών προς άλλους ανθρώπους ή ζώα

-
- δέχεται σκληρή φυσική πειθαρχία στο σπίτι, συμπεριλαμβανομένης της φυσικής/σωματικής κακομεταχείρισης
  - διαβιεί σε ένα περιβάλλον όπου υπάρχει έλλειψη επίβλεψης ή παρέμβασης (συμπεριλαμβάνεται η έλλειψη ορίων στη συμπεριφορά των παιδιών) από τη μεριά των γονιών, δασκάλων ή άλλων ενηλίκων
  - νιώθει θυματοποίηση από μεγαλύτερα αδέρφια
  - έχει φίλους που ασκούν εκφοβισμό ή έχουν θετική στάση απέναντι στη βία
  - έχει πρότυπα εκφοβιστικής συμπεριφοράς που προβάλλονται μέσω της κοινωνίας, ειδικά στην τηλεόραση, τις ταινίες και τα βιντεοπαιχνίδια
  - θέλει να αναλαμβάνει υψηλούς ρόλους/ρόλους εξουσίας, για να ενισχύσει την κοινωνική του δύναμη και να προστατεύσει την εικόνα (κύρος) του στους συνομηλίκους του
  - ίσως προέρχεται από χαμηλά κοινωνικά στρώματα, περίπτωση στην οποία ενδέχεται τα παιδιά να «επιλέγουν» τον εκφοβισμό ως ένα μέσο, για να ανταποδώσουν τον χλευασμό και την επιθετικότητα και προκειμένου να ανυψώσουν έτσι το κοινωνικό τους επίπεδο, εξισώνοντάς το με υψηλότερο επίπεδο συνομηλίκων τους.

Σύμφωνα με έρευνες που μελετούν την ψυχοκοινωνική προσαρμογή των παιδιών, ήτοι το ενδοπροσωπικό, διαπροσωπικό και μαθησιακό τους επίπεδο, φαίνεται ότι τα παιδιά που προέρχονται από μονογονεϊκές οικογένειες, με επικρατέστερη τη μορφή εκείνη που προέρχεται από διάσταση-διαζύγιο (Babalís et al., 2014), δυσκολεύονται σε μεγαλύτερο βαθμό να προσαρμοστούν ψυχοκοινωνικά και μαθησιακά, σε σύγκριση με τους συνομηλίκους τους που προέρχονται από πυρηνική οικογένεια ή από μονογονεϊκή οικογένεια που προέκυψε από χηρεία. Τα παιδιά αυτά παρουσιάζουν αυξημένη επιθετικότητα και αντικοινωνική συμπεριφορά. Έτσι, η μονογονεϊκότητα συνιστά εν δυνάμει παράγοντα εμφάνισης περιστατικών εκφοβισμού στο σχολείο (Μπαμπάλης, 2011).

Τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται συνήθως στους «θύτες» του σχολικού εκφοβισμού είναι τα εξής: επιθετικοί, σκληροί, με υψηλή αυτοπεποίθηση, παρορμητικοί, χωρίς αισθήματα συμπόνιας και ενσυναίσθησης προς τα «θύματά» τους, ενώ οι σχολικές τους επιδόσεις παρουσιάζονται συνήθως χαμηλές, κάτω του μέσου όρου (Olweus, 1994).

Το κύριο μέσο εκφοβισμού που χρησιμοποιούν οι «θύτες» είναι η άσκηση βίας, επιδεικνύοντας τη μυϊκή τους δύναμη. Αυτό τους κάνει να υπερτερούν σε επίπεδο φυσικής δύναμης έναντι των «θυμάτων» τους, καθώς και όσον αφορά στην αποδοχή τους ως ιδιαίτερα δημοφιλή άτομα μεταξύ των συμμαθητών τους. Αν και υποστηρίζεται ότι οι «θύτες» συνήθως υπολείπονται άλλων κοινωνικών δεξιοτήτων,

όπως είναι για παράδειγμα η συνεργατικότητα, η ομαδικότητα, η τήρηση κανόνων και ορίων στο πλαίσιο μιας ομάδας, οι Sutton et al. (1999) υποστηρίζουν ότι πολλοί «θύτες» μπορούν να χαρακτηριστούν όχι μόνο κοινωνικά επαρκείς, αλλά και ιδιαίτερα έξυπνοι. Συγκεκριμένα, οι «θύτες» («εκφοβιστές») επιτίθενται στην αξιοπρέπεια του «θύματος», στην ακεραιότητά του, στην αξιοπιστία του και στις ικανότητές του.

Σύμφωνα με τον Rigby (2008) οι «θύτες» έχουν πλήρη συνείδηση τόσο των δυνατοτήτων τους, όσο και της βλάβης που προξενούν στο «θύμα». Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, η συμπεριφορά των «θυμάτων» κρίνεται ότι ανταμείβει και ενισχύει τη συμπεριφορά του «θύτη» (Andreou & Metallidou, 2004). Συχνές αναφορές των ίδιων των παιδιών επιβεβαιώνουν ότι οι μαθητές-«θύτες» επέλεξαν ορθολογιστικά να είναι βίαιοι, ενώ ερμηνεύουν ως ένδειξη προσωπικής τους υπεροχής και κυριαρχίας την αδυναμία και την υποχωρητικότητα των συμμαθητών τους, όπως και την απουσία παρέμβασης από τους εκπαιδευτικούς.

Τα χαρακτηριστικά του «θύματος»

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς κάποιων μαθητών που φαίνεται να ευνοούν τη «θυματοποίηση» τους και να προκαλούν την προσοχή των «θυτών» σχετίζονται με μαθησιακές δυσκολίες ή ιδιαίτερα υψηλές σχολικές επιδόσεις, με έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων, με χαμηλές οικονομικές δυνατότητες της οικογένειας, με προβλήματα συμπεριφοράς ή αποτελούν συνδυασμό όλων ή κάποιων από τα παραπάνω χαρακτηριστικά.

Συχνά, «θύματα» σχολικού εκφοβισμού, σύμφωνα με έρευνα των Cullingford & Brown (1995), εμφανίζουν κάποιο από τα παραπάνω χαρακτηριστικά, όχι απαραίτητα σε έντονο βαθμό, αλλά ικανό, ώστε να τους διαφοροποιεί από το σύνολο των μαθητών και να τους απομακρύνει από τα αποδεκτά κοινωνικά πρότυπα της ομάδας των ομοτίμων.

Η απόκλιση αυτή, μεγαλύτερη ή μικρότερη, από τον μέσο αποδεκτό όρο αποτελεί και τη βασική αιτία για την οποία κάποιοι μαθητές με ανεπτυγμένη μαθητική κουλτούρα (υψηλή συνέπεια στις υποχρεώσεις του ρόλου τους ως μαθητές), παιδιά με

διαφορετική εθνικότητα, διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά ή παιδιά με κάποιας μορφής αναπηρία γίνονται «θύματα» τέτοιων συμπεριφορών.

Ενδιαφέρον έχουν οι αντιλήψεις παιδιών και ενηλίκων, σύμφωνα με έρευνα της Μυλωνάκου - Κεκέ (2014α, 2015) σχετικά με τους λόγους που τα παιδιά που εκφοβίζουν («θύτες») επιλέγουν το συγκεκριμένο παιδί («θύμα»), για να του ασκήσουν εκφοβισμό. Σε αυτή την ανοικτή ερώτηση (δεν δίνονταν απαντήσεις, ο καθένας έγραφε τη δική του) ορισμένες από τις απαντήσεις ήταν ότι αυτός που υφίσταται τον εκφοβισμό είναι πολύ διαφορετικός, δεν μοιάζει με τον «θύτη»/τους «θύτες», αλλά ούτε και με τα άλλα παιδιά, δείχνει πολύ αδύναμος, ευαίσθητος, ήσυχος και δειλός, δεν θα αντισταθεί, δεν θα παραπονεθεί ό,τι και να του κάνουν, είναι συνήθως φοβισμένος, έχει προβλήματα, δεν έχει φίλους, δεν έχει κάποιον να τον βοηθήσει και να τον υποστηρίξει.

Οι μεγαλύτερες πιθανότητες για «θυματοποίηση» ενός παιδιού παρουσιάζονται κυρίως κατά τα πρώτα χρόνια της σχολικής ζωής και σύμφωνα με σχετική έρευνα των Cowie, Boulton και Smith (1992) σχετίζονται με τον βαθμό εξάρτησης ενός παιδιού από τους γονείς του. Τα παιδιά που συνήθως γίνονται τα «θύματα» εκφοβισμού έχουν τα εξής χαρακτηριστικά:

- ✓ έχουν προβλήματα τόσο εξωτερικευμένα όσο και εσωτερικευμένα
- ✓ είναι παιδιά εσωστρεφή, ήσυχα και ευαίσθητα
- ✓ είναι μοναχικά άτομα, ανώριμα κάποιες φορές και με ελλιπείς δεξιότητες επικοινωνίας και περιορισμένες δυνατότητες επίλυσης προβλημάτων (Olweus, 1999)
- ✓ δυσκολεύονται σε θέματα διεκδίκησης και αδυνατούν να ακολουθούν τους όρους ή τις οδηγίες τρίτων τόσο κατά τη διάρκεια της διαδικασίας του παιχνιδιού όσο και σε κάθε άλλη κοινωνική τους δραστηριότητα.

Συνέπειες της σχολικής βίας και του εκφοβισμού για τα «θύματα»

Σε διαχρονική έρευνα του Olweus (1997) αναφέρεται ότι ένας σημαντικός αριθμός μαθητών που «θυματοποιήθηκαν» διατήρησαν τον ρόλο αυτό για αρκετό χρονικό διάστημα μετά το τέλος της «θυματοποίησής» τους. Οι αντιδράσεις συχνά είναι διαφορετικές και διαχωρίζονται στα ενδοτικά ή υπάκουα «θύματα» και στα προκλητικά «θύματα».

Τα «ενδοτικά θύματα» είναι συνήθως αγχώδη και ανασφαλή άτομα, που τείνουν να απομονώνονται, να ξεσπούν συναισθηματικά με κλάμα. Δεν αποδέχονται τη χρήση βίας και δεν αντιδρούν, όταν δέχονται κάποια επίθεση, λόγω ανασφάλειας και έλλειψης αυτοπεποίθησης.

Αντίθετα, τα «**προκλητικά θύματα**», προκαλούν την προσοχή ή το ενδιαφέρον των «δραστών» δια μέσου της ενοχλητικής ή προκλητικής συμπεριφοράς τους και αντιμετωπίζονται αρνητικά από το σύνολο της τάξης. Η συμπεριφορά των μαθητών αυτών χαρακτηρίζεται από έναν συνδυασμό άγχους και επιθετικότητας, ενώ δεν είναι δημοφιλής μεταξύ της ομάδας των συνομηλίκων τους.

Και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις τα άτομα χαρακτηρίζονται από:

- ✓ μειωμένη αυτοπεποίθηση και χαμηλή αυτοεικόνα
- ✓ αισθήματα ενοχής αναφορικά με τη «θυματοποίησή» τους
- ✓ διάθεση απόσυρσης, ξεσπώντας σε κλάμα ή εκφράσεις θυμού
- ✓ έλλειψη φίλων ικανών να τους στηρίξουν συναισθηματικά και να λειτουργούν υποστηρικτικά
- ✓ παρουσία ελάχιστων φίλων, που και αυτοί δε φαίνεται να μπορούν να λειτουργήσουν κατά αυτόν τον τρόπο.

Τα «θύματα» σχολικής βίας και εκφοβισμού, ακόμα κι αν στη μετέπειτα σχολική ζωή τους ή μετά το πέρας αυτής καταφέρουν να ξεπεράσουν και να αντιμετωπίσουν τη «θυματοποίησή» τους, συνοδεύονται από αρνητικά συναισθήματα και εμπειρίες, που ενδέχεται να διαρκέσουν για ένα μεγάλο μέρος ή ακόμη και για όλη την ενήλικη ζωή τους.

Σύμφωνα με αρκετές μελέτες, τα «θύματα» σχολικής βίας και εκφοβισμού παρουσιάζουν τόσο ψυχοσωματικά προβλήματα, όπως πονοκεφάλους, κοιλιακά άλγη, διαταραχές ύπνου κ.ά., όσο και ψυχολογικά, όπως συμπτώματα κατάθλιψης, αυτοκτονικού ιδεασμού, συμπτώματα άγχους, συναισθηματικής ανασφάλειας, συμπτώματα σχολικής φοβίας, δυσκολίες προσαρμογής, αλλά και ακόμα πιο μειωμένη αυτοπεποίθηση και χαμηλή εικόνα του εαυτού τους, συναισθηματικές δυσκολίες, αίσθημα μοναξιάς. Τέλος, τα «θύματα» σχολικής βίας και εκφοβισμού ενδέχεται κατά τη διάρκεια της ενήλικης ζωής τους να παρουσιάσουν σημαντικές ελλείψεις στην ικανοποιητική άσκηση των κοινωνικών ρόλων που τους ανατίθενται, στην ικανότητα ανάληψης ευθυνών, στη σύναψη διαπροσωπικών σχέσεων ή στην ομαλή σεξουαλική ζωή (Γιοβαζολιάς, 2007).

Ο ρόλος των παρατηρητών σε περιστατικά σχολικής βίας και εκφοβισμού

Στις περιπτώσεις σχολικής βίας και εκφοβισμού, τον σημαντικότερο ρόλο, μετά απ' αυτόν του «θύτη» και του «θύματος», διαδραματίζουν οι παρατηρητές των περιστατικών αυτών. Ως παρατηρητής ενός τέτοιου περιστατικού θεωρείται εκείνος, που χωρίς να είναι «θύμα» ή «θύτης», γνωρίζει ή παρακολουθεί το περιστατικό χωρίς να συμμετέχει ενεργά σε αυτό. Αν και ο παρατηρητής τέτοιων περιστατικών δεν εμπλέκεται άμεσα, μπορεί, ωστόσο, να επηρεαστεί και να εμπλακεί έμμεσα κυρίως σε συναισθηματικό επίπεδο.

Σε έρευνα των Cullingford και Brown (1995), οι μισοί μαθητές που συμμετείχαν ομολόγησαν ότι έχουν υπάρξει παρατηρητές τέτοιων περιστατικών. Αναφορικά με τον ρόλο τους: α) γνωρίζουν τί συμβαίνει, ποιοι εμπλέκονται ως «θύματα» ή «θύτες», αλλά δεν παρεμβαίνουν, β) επιθυμούν να συμβάλουν στην τιμωρία των «θυτών» και να επιδείξουν με τον τρόπο αυτόν τη δική τους δύναμη. Προκειμένου να πετύχουν τον στόχο αυτόν, υιοθετούν μεθόδους που επιβεβαιώνουν ότι η επιθετικότητα και η

άσκηση εξουσίας αποτελούν ισχυρό όπλο, γ) αποδυναμώνουν τα «θύματα», λειτουργώντας ως «διασώστες», εκδηλώνοντας υπερπροστατευτική συμπεριφορά και δ) αν και γνωρίζουν τη σημαντικότητα των συνεπειών του περιστατικού στην ψυχολογία, στα συναισθήματα και στην καθημερινότητα του «θύματος», αλλά και του ευρύτερου σχολικού περιβάλλοντος, παραμένουν αδρανείς. Η δραστηριοποίηση ενός παρατηρητή είναι δυνατόν να επηρεάσει την έκβαση του συμβάντος υπέρ ή κατά του «θύματος» ή του «θύτη», ανάλογα με τη στάση και τη θέση που θα λάβει απέναντι στο περιστατικό. Ο Clarkson² (1996) κατατάσσει τους παρατηρητές στις εξής κατηγορίες:

- **«Ο Νίπτει τας χείρας του»:** *Δεν είναι δουλειά μου.*

Τα «θύματα» ζητούν βοήθεια, αλλά εκείνος δεν επιθυμεί να συμμετάσχει ή να παρέμβει. Δε μεσολαβεί και θεωρεί ότι η ευθύνη βαρύνει τους συμμετέχοντες.

- **«Ο Ουδέτερος»:** *Δεν θέλω να πάρω το μέρος κανενός.*

Ενώ αντιλαμβάνεται το περιστατικό, καθώς και το ποιος είναι ο αδύναμος σε αυτό, δε λαμβάνει μέρος. Τα «θύματα» αντιλαμβάνονται τη στάση του ως μία αρνητική εικόνα ουδετερότητας.

- **«Ο Αναποφάσιτος»:** *Η αλήθεια είναι κάπου στη μέση.*

Αποφεύγει τις κρίσεις και θεωρεί ότι όλα είναι ζήτημα αντίληψης. Πιθανόν να δυσκολεύεται στον ορισμό του περιστατικού ως εκφοβισμού ή μη, αλλά διακρίνει τα συναισθήματα του «θύματος» και την αδυναμία αντίδρασής του.

- **«Ο Ισορροπιστής»:** *Δε θέλω να ταραζώ τα νερά.*

Στις περιπτώσεις αυτές, εντοπίζεται ο φόβος του θεατή να αντιμετωπίσει το περιστατικό. Αν και επικρατεί μια φαινομενική ειρήνη και ηρεμία στη συμπεριφορά του, τα πραγματικά του συναισθήματα προς το «θύμα» παραμένουν ανείπωτα.

- **«Ο Σύγχυσμένος»:** *Είναι πιο πολύπλοκο απ' όσο δείχνει.*

Η σύγχυση χρησιμοποιείται ως δικαιολογία για την αδράνεια του θεατή.

- **Ασαφής εικόνα:** *Δεν έχω όλες τις πληροφορίες.*

Ο θεατής δεν αναλαμβάνει δράση, καθώς θεωρεί ότι δεν έχει πλήρη εικόνα για το ποιος εμπλέκεται και γιατί. Είναι ξεκάθαρο για το ποιος έχει πληγωθεί από το

---

² http://www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf - Έργο: Ευρωπαϊκή έρευνα για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού (1996).

περιστατικό και η αναμονή για επιπλέον πληροφορίες μπορεί να επιδεινώσει την κατάσταση.

- **Ιστορία πόνου:** *Δε θέλω να πληγωθώ ξανά.*

Η αδράνεια του παριστάμενου ατόμου έγκειται σε προηγούμενη αρνητική ή τραυματική εμπειρία σε ανάλογο περιστατικό.

- **Ασήμαντο πρόσωπο:** *Η συμβολή μου δε θα κάνει τη διαφορά.*

Ο θεατής δεν παρεμβαίνει, θεωρώντας ότι η δράση του δε θα επηρεάσει το περιστατικό. Συχνά στη στάση αυτή υπάρχουν ενδείξεις ενοχής ή ανικανότητας για βοήθεια.

- **Κρίση:** *Λέω μονάχα την αλήθεια, όπως τη βλέπω.*

Ο θεατής αυτός αναγνωρίζει την πολυπλοκότητα του προβλήματος του εκφοβισμού. Οι παριστάμενοι εμπιστεύονται αποκλειστικά πληροφορίες που συλλέγουν από τους μη εμπλεκόμενους.

- **Ο «Ευπειθής»:** *Απλώς ακολουθώ οδηγίες.*

Υποστηρίζουν ότι εκτίθενται στη δύναμη του «θύτη» και αποφεύγουν δύσκολες αποφάσεις μέσω της υποταγής. Το «θύμα» το αγνοούν, θεωρώντας ότι οι κανόνες που ήδη υπάρχουν έχουν κρίνει και το αποτέλεσμα.

- **Δεν είναι δουλειά μου:** *Έχω τη δική μου ερμηνεία.*

Ο μάρτυρας δεν αναμειγνύεται, καθώς το περιστατικό δεν τον αγγίζει άμεσα, μέχρι ο δράστης να στρέψει την προσοχή του σε αυτόν.

- **Υπαιτιότητα του «θύματος»:** *Φταίει το «θύμα».*

Στις περιπτώσεις αυτές το περιστατικό αντιμετωπίζεται ως δικαιολογημένο και με υπαιτιότητα του «θύματος».

Είναι σημαντικό να γνωρίζουμε ποια στοιχεία επηρεάζουν τα άτομα προκειμένου να λειτουργήσουν ως «θετικοί» αυτόπτες μάρτυρες, δηλαδή να λειτουργήσουν με θετικό τρόπο απέναντι στα «θύματα».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΤΙ ΜΠΟΡΩ ΝΑ ΚΑΝΩ ΩΣ ΓΟΝΙΟΣ ΟΤΑΝ ΑΝΤΙΛΑΜΒΑΝΟΜΑΙ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ ΒΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ

Ο ρόλος της οικογένειας στο θέμα της αντιμετώπισης της σχολικής βίας και του εκφοβισμού είναι ιδιαίτερα σημαντικός τόσο σε επίπεδο πρόληψης όσο και σε επίπεδο παρέμβασης. Κατ' αρχήν είναι σημαντικό οι γονείς να είναι ενήμεροι για τα ποσοστά εκδήλωσης του φαινομένου, να γνωρίζουν τις αιτίες και τα συνήθη πλαίσια εκδήλωσης του φαινομένου καθώς και τις πρακτικές αντιμετώπισης του.

Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα³ που ανακοινώθηκε από το βρετανικό οργανισμό BeatBullying, το 55% των παιδιών στην Ευρώπη τα οποία έχουν εκφοβιστεί υποστηρίζουν ότι ως συνέπεια βιώνουν συμπτώματα κατάθλιψης με περισσότερα από το 1/3 των παιδιών να υποστηρίζουν ότι έκαναν κακό στον εαυτό τους ή σκέφτηκαν να αυτοκτονήσουν. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε περισσότερους από 2.000 ενήλικες και παιδιά απ' όλη την Ευρώπη, καταδεικνύοντας, επίσης, ότι το 34% των ενηλίκων θεωρούν τον σχολικό εκφοβισμό ως μια φυσιολογική πτυχή της ανάπτυξης ενός παιδιού.

Αντίστοιχες έρευνες στην Ελλάδα⁴ δείχνουν ότι το 6,3% των εφήβων έχει δεχτεί διαδικτυακό εκφοβισμό τους τελευταίους 4 μήνες και σε ποσοστό 3,6% ότι έγιναν «θύτες». Σύμφωνα με άλλη έρευνα, το 42% των εκπαιδευτικών πιστεύει ότι τα περιστατικά σχολικής βίας & παραβατικότητας υποβαθμίζονται ή αποσιωπώνται. Ανησυχητικά στοιχεία παρουσιάστηκαν και σε ό,τι αφορά στην υποστήριξη των παιδιών «θυμάτων» βίας, καθώς μόνο 1 στα 10 παιδιά που βιώνουν κάποιας μορφής βία λαμβάνουν επαγγελματική υποστήριξη στην Ελλάδα.

Οι γονείς πρέπει να βοηθήσουν τα παιδιά τους να καθορίσουν τα προσωπικά τους όρια και τα επίπεδα αντοχής τους, διότι μόνο έτσι μπορούν να τα υπερασπιστούν. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να τα μάθουν ότι πρέπει να σπάνε τη σιωπή και να

³ Βλ. σχετικά 1^ο Επιστημονικό Συνέδριο του Ευρωπαϊκού Δικτύου κατά του Σχολικού Εκφοβισμού με τίτλο Το φαινόμενο του εκφοβισμού στο σχολικό και διαδικτυακό περιβάλλον. Με το βλέμμα στην Ευρώπη, διαθέσιμο στο <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231390552>

⁴ 1^ο Επιστημονικό Συνέδριο του Ευρωπαϊκού Δικτύου κατά του Σχολικού Εκφοβισμού με τίτλο Το φαινόμενο του εκφοβισμού στο σχολικό και διαδικτυακό περιβάλλον. Με το βλέμμα στην Ευρώπη, διαθέσιμο στο <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231390552>

μπορούν να μιλήσουν για τα περιστατικά βίας που συμβαίνουν στο σχολείο τους, στα οποία μπορεί να είναι «θύματα» ή μάρτυρες. Να τους πούνε ότι έχουν δικαίωμα να ζητήσουν βοήθεια, από τους εκπαιδευτικούς, τους γονείς ή τους συμμαθητές τους, έτσι ώστε να αντιμετωπίσουν την επιθετικότητα των άλλων παιδιών.

Πρόληψη και διάγνωση της σχολικής βίας και του εκφοβισμού

Ένα συχνό συναίσθημα των γονιών είναι η αμηχανία για το πώς μπορούν να προσεγγίσουν το παιδί τους και να συζητήσουν μαζί του ένα θέμα, όπως είναι η σχολική βία και ο εκφοβισμός. Βασική προϋπόθεση μιας τέτοιας συζήτησης είναι η προϋπάρχουσα καλή σχέση των γονιών με το παιδί τους, αλλά κυρίως η ετοιμότητα των ίδιων να αντιμετωπίσουν μια δύσκολη συναισθηματικά κατάσταση του παιδιού τους και η διάθεση για ευέλικτους και άμεσους χειρισμούς.

Απαραίτητη θεωρείται η καλή **επικοινωνία γονιού-παιδιού**, η ύπαρξη εμπιστοσύνης και ειλικρίνειας, η ενημέρωση του γονιού για το πού βρίσκεται το παιδί, όταν απουσιάζει από το σπίτι και με ποιους κάνει παρέα, ποιοι είναι οι φίλοι του παιδιού και με ποια παιδιά έχει άσχημες σχέσεις στο σχολείο⁵. Στο πλαίσιο αυτό είναι σημαντικό να:

1. Καλλιεργήσετε την επικοινωνία με το παιδί σας
2. Παρακολουθήσετε τη συμπεριφορά του τηρώντας ένα καθημερινό ημερολόγιο καταγραφής των αντιδράσεών του ή πιθανής αλλαγής συνηθειών του
3. Υποστηρίξετε θετικές κοινωνικές εμπειρίες που τυχόν προκύπτουν από το φιλικό ή το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον ή ως πληροφόρηση από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης
4. Προωθήσετε δείγματα υπεύθυνης συμπεριφοράς διαδικτυακά
5. Μιλήσετε σχετικά με τον εκφοβισμό ή συζητήσετε για τον εκφοβισμό
6. Γίνετε πρότυπο συμπεριφοράς
7. Εμπλακείτε στις δραστηριότητες του σχολείου

Επιπρόσθετα, έρευνες έχουν καταδείξει ότι υπάρχει μία σειρά από συγκεκριμένες πρακτικές, συμπεριφορές και δράσεις που, όταν αναπτύσσονται μέσα στην οικογένεια και υποστηρίζονται συστηματικά από τα μέλη της, επηρεάζουν θετικά και σε σημαντικό βαθμό τη συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, τη συμπεριφορά του στο σχολείο, ακόμη και τη σχολική του επιτυχία. Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτές οι πρακτικές προσφέρονται και μπορούν να αναπτυχθούν από

⁵ Χρήσιμες συμβουλές για μια πιο αναλυτική προσέγγιση της σχέσης γονέων- παιδιών παρέχονται στα Gordon (1994), Biddulph (2003) και Herbert (2000).

όλες σχεδόν τις οικογένειες, ανεξάρτητα από το επίπεδο εκπαίδευσης και την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των γονέων (Μυλωνάκου – Κεκέ, 2009).

Πώς μπορώ να καταλάβω αν το παιδί μου εμπλέκεται σε περιστατικά βίας και εκφοβισμού;

Ενδείξεις ότι ένα παιδί μπορεί να έχει πέσει «θύμα» σχολικού εκφοβισμού είναι οι ακόλουθες:

- Σημεία στρες – με το να είναι κακοδιάθετο, συνεσταλμένο ή κλαμένο ή με το να ενοχλεί έναν μικρότερο αδερφό/ή, ή φίλο/η
- Βρίσκει δικαιολογίες, για να μην πάει στο σχολείο, αναφέροντας, για παράδειγμα, ότι έχει πονοκέφαλο ή πόνο στο στομάχι
- Φαίνεται αναστατωμένο μετά τη χρήση του διαδικτύου ή κινητού τηλεφώνου – δείχνει μυστικοπάθεια και απροθυμία να μιλήσει σχετικά με τις online δραστηριότητές του
- Φέρει διάφορα σημάδια στο σώμα του και έχει ανεξήγητες εκδορές
- Παρουσιάζει αλλαγές στις διατροφικές του συνήθειες
- Έχει φθαρμένα ρούχα, σπασμένα αντικείμενα ή απώλεια χρημάτων
- Ανήσυχος ύπνος
- Παρουσιάζει παλινδρόμηση σε θέματα τουαλέτας και βρέχει το κρεβάτι του.

Παρέμβαση σε περιστατικά σχολικής βίας και εκφοβισμού

Αν πιστεύετε ότι το παιδί σας είναι «θύμα» εκφοβισμού, μην πανικοβληθείτε, προσπαθήστε να έχετε ανοιχτό μυαλό. Ο ρόλος – κλειδί είναι να το ακούτε, να το ηρεμείτε, να του επιβεβαιώνετε ότι η κατάσταση μπορεί να βελτιωθεί, όταν υπάρχει δράση. Επιπλέον κινήσεις που μπορείτε να κάνετε, αν το παιδί σας έχει πέσει «θύμα» εκφοβισμού:

- Εκτιμήστε με ποιον τρόπο το παιδί σας επηρεάζεται από τον εκφοβισμό και αναζητήστε θεραπευτική ή άμεση βοήθεια, εάν είναι αναγκαίο. Αν το παιδί σας παραπονιέται για μεγάλο χρονικό διάστημα ότι έχει σωματικούς πόνους, αν παρατηρείτε ότι έχει δυσκολίες στον ύπνο ή αν αρνείται επίμονα να πάει στο σχολείο, επισκεφτείτε έναν ειδικό ψυχικής υγείας για παιδιά

- Επικοινωνήστε στο παιδί σας ότι δεν πρέπει να κατηγορεί τον εαυτό του/της για οτιδήποτε του συμβαίνει και ότι το αγαπάτε γι' αυτό που είναι. Εάν εσείς οι ίδιοι εγκλωβιστείτε με το γιατί το δικό σας παιδί έγινε «θύμα» εκφοβισμού (π.χ. θέματα που αφορούν τον σεξουαλικό προσανατολισμό), αναζητήστε βοήθεια για τον εαυτό σας, ώστε να είστε σε θέση να βοηθήσετε το παιδί σας
- Καθησυχάστε το παιδί σας, επιβεβαιώνοντας του ότι οι ενήλικες του σχολείου του/της ή των εξωσχολικών δραστηριοτήτων του είναι ενήμεροι για την παρενόχληση και ότι κάνουν οτιδήποτε είναι απαραίτητο, για να την σταματήσουν
- Βοηθήστε το παιδί σας να αναγνωρίσει 2 – 3 άτομα από το προσωπικό του σχολείου τα οποία γνωρίζει και με τα οποία μπορεί να επικοινωνήσει σε περίπτωση που το χρειάζεται. Κάθε φορά που το παιδί σας, σας αναφέρει ότι κάποιος από το προσωπικό του παρείχε βοήθεια ή υποστήριξη είναι καλό να του στέλνετε ένα σύντομο μήνυμα στο οποίο θα του εκφράζετε την εκτίμησή σας
- Συζητήστε με το παιδί σας για τα βήματα που πρέπει να κάνει, για να προστατεύει τον εαυτό του/της και συναισθηματικά και σωματικά
- Ενθαρρύνετε το παιδί σας να πάρει μέρος σε εξωσχολικές δραστηριότητες που ενισχύουν τα δυνατά του/της σημεία και κάντε το να αισθάνεται ασφαλές, σημαντικό και αποδεκτό
- Προσπαθήστε να κάνετε καθετί δυνατό ώστε να έρθει το παιδί σας σε επικοινωνία με παιδιά ή ενήλικες που έχουν θετική στάση ζωής (π.χ. κάποιο μέλος της διευρυμένης οικογένειας, δάσκαλο, προπονητή, μέλος εθελοντικής ομάδας) με τους οποίους το παιδί σας έχει σχέση. Συγκεκριμένα, προσπαθήστε να έχει το παιδί σας άμεση επικοινωνία με υποστηρικτικούς φίλους
- Εμπλακείτε στις σχολικές ή άλλες δραστηριότητες του παιδιού σας και υποστηρίξτε την εφαρμογή πολιτικής και προγραμμάτων που αποκηρύσσουν την προκατάληψη και εξαίρετε τη διαφορετικότητα⁶.

Τί μπορώ να κάνω αν το παιδί μου ή ένα άλλο παιδί μου αναφέρει ότι ο φίλος του/της έχει υποστεί βία;

Σε περίπτωση που η σχέση σας με το παιδί σας είναι σχέση εμπιστοσύνης και έχετε δημιουργήσει ένα κλίμα ασφάλειας για το ίδιο και τους φίλους του και είτε το ίδιο είτε ένας φίλος/φίλη του σας αναφέρει ένα περιστατικό εκφοβισμού, είναι σημαντικό να:

⁶ Βλ. επίσης www.adl.org/combatbullying

- Πάρετε θέση κατά του εκφοβισμού, όταν συμβεί κάτι, αλλά και μετά το γεγονός. Αξιοποιήστε κάθε ευκαιρία που σας δίνεται, για να μιλήσετε σχετικά με την ευγένεια και τον σεβασμό προς τους συνομηλίκους
- Αναφέρετε και ενημερώστε κάποιο οικείο ενήλικο άτομο από το οικογενειακό περιβάλλον –αν πρόκειται για φίλο/η του παιδιού σας– για το γεγονός στο οποίο ήσαστε αυτόπτης μάρτυρας και υψώστε τη φωνή σας. Αν είναι δυνατό, κάντε επίσημη διαμαρτυρία με τη συμπαράσταση του σχολείου. Δε θα σταματήσει ο εκφοβισμός, αν ο καθένας δεν πει ΟΧΙ σε αυτόν
- Ενημερώστε το σχολείο σχετικά με το περιστατικό
- Είστε παρών για κάθε παιδί που έχει υπάρξει «θύμα» και να κάνετε φανερό στους άλλους ότι τον/την υποστηρίζετε⁷.

Τί μπορώ να κάνω ως γονέας παιδιού που εκφοβίζει;

Αν αντιληφθείτε ο ίδιος ή δεχθείτε την πληροφορία ότι το παιδί σας εκφοβίζει κάποιο άλλο παιδί, ακόμα κι αν δεν έχετε τη δική του επιβεβαίωση, είναι σημαντικό να ακολουθήσετε τις παρακάτω προτάσεις, προσαρμόζοντας τες στη δική σας προσωπικότητα.

Προσπαθήστε να προσεγγίσετε το παιδί σας και να εκμαιεύσετε με υπομονή και ηρεμία τη δική του «αλήθεια».

Σε περίπτωση που το ίδιο αρνείται να μιλήσει, είναι θεμιτό να του «αποκαλύψετε» τις πληροφορίες που έχετε λάβει – όχι το πρόσωπο που σας τις έχει δώσει – διαβεβαιώνοντάς το ότι σημαντικό είναι να «μοιραστεί» μαζί σας το **πώς** ξεκίνησε η συγκεκριμένη συμπεριφορά και **πώς** αισθάνεται με αυτό που συμβαίνει και όχι το γιατί. Είναι σημαντικό να αποφύγετε τον καταλογισμό ευθυνών στο παιδί σας – ιδιαίτερα σ’ αυτή τη φάση – προκειμένου να αποφύγετε την ενοχοποίησή του. Στόχος είναι η συνειδητοποίηση της συμπεριφοράς του και των συνεπειών της για το άλλο παιδί.

Αποφύγετε να επιβάλλετε οποιαδήποτε μορφή τιμωρίας και ενημερώστε το παιδί σας για τις κινήσεις που πρόκειται να κάνετε και τη βοήθεια –σχολείου ή κάποιου ειδικού– που σκέφτεστε να ζητήσετε.

⁷ Βλ. επίσης http://www.antibullyingnetwork.gr/page.aspx?id=106&main_menu=274&parent_id=161, ημερομηνία πρόσκτησης 10/12/2014.

Διατυπώστε την άποψή σας σχετικά με το συγκεκριμένο γεγονός, αλλά και γενικότερα σχετικά με τα θέματα βίας ή εκφοβισμού, με ειλικρίνεια, αποφεύγοντας και να δραματοποιήσετε την παρούσα κατάσταση, αλλά και να την υποβαθμίσετε.

Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει η επιβεβαίωση μιας τέτοιας συμπεριφοράς του παιδιού σας να αποτελέσει αιτία εσωστρέφειας τόσο του παιδιού όσο και δικής σας.

Προσπαθήστε να έχετε διαρκή επικοινωνία με το σχολείο και το κοινωνικό περιβάλλον του παιδιού σας. Σύμφωνα με τις οδηγίες του antibullying network⁸:

- Συζητήστε με τον διευθυντή του σχολείου για το περιστατικό εκφοβισμού που προκλήθηκε από το παιδί σας
- Συνεργαστείτε με το σχολείο για την αντιμετώπιση του προβλήματος του παιδιού σας σχετικά με τη βία
- Συνεργαστείτε με τον διευθυντή και τον δάσκαλο του παιδιού σας για την εφαρμογή των κανόνων, των συνεπειών και για την πρόληψη τέτοιων συμπεριφορών
- Παρακολουθήστε την εξέλιξη της κατάστασης και συνεργαστείτε στενά με το σχολείο. Παρατηρήστε αν το παιδί σας εμπλέκεται συχνά σε καβγάδες ή εκδηλώνει εκφοβιστική συμπεριφορά και με τα παιδιά της γειτονιάς ή και με εσάς στο σπίτι. Μιλήστε γι' αυτά στον διευθυντή και στον εκπαιδευτικό της τάξης και συνεργαστείτε μαζί τους, για να πάρετε βοήθεια.

Τί μπορώ να κάνω αν το παιδί μου έχει υπάρξει παρατηρητής σε περιστατικό σχολικής βίας και εκφοβισμού;

Το παιδί που είναι αυτόπτης μάρτυρας ή γνωρίζει ότι ασκείται εκφοβισμός σε κάποιον χρειάζεται υποστήριξη, για να διαχειριστεί αυτό που έχει δει ή γνωρίζει. Οι ανησυχίες ενός παρατηρητή σχετίζονται με το ότι :

- Δεν γνωρίζει τί να κάνει ή δεν θέλει να κάνει τα πράγματα χειρότερα
- Δεν γνωρίζει αν οι ενέργειές του θα προκαλέσουν κάποια διαφορά
- Αισθάνεται ανασφάλεια στην περίπτωση που μεσολαβήσει
- Προβληματίζεται για τις συνέπειες που μπορεί να υπάρχουν στη φιλία τους αν μεσολαβήσει
- Πιστεύει ότι μετά την παρέμβασή του θα είναι το επόμενο «θύμα» εκφοβισμού

---

⁸ www.anti-bullyingalliance.org.uk , ημερομηνία πρόσκτησης 18/1/2015.

Σύμφωνα με έρευνες, οι συνομήλικοι είναι παρόντες σε ποσοστό 85% σε περιστατικά εκφοβισμού, τα οποία λήγουν μέσα σε 10 δευτερόλεπτα, αν οι παρατηρητές αντιδράσουν.

Σε περίπτωση που το περιστατικό εκφοβισμού μέσω διαδικτύου ή μηνυμάτων συμβαίνει έξω από το σχολείο, είναι σημαντικό να το αναφέρετε στον διευθυντή, ειδικά αν εμπλέκονται παιδιά του σχολείου ή αν αυτό κάνει το δικό σας παιδί να αισθάνεται άβολα στο σχολείο (Μπαμπάλης, & Κιρκιγιάννη, 2011).

Εκτός από την απλή αναφορά των γεγονότων, η καλύτερη τακτική είναι να επικοινωνήσετε με το σχολείο και να μοιραστείτε τις ανησυχίες σας σχετικά με το θέμα του εκφοβισμού. Ρωτήστε σχετικά με τα προγράμματα, τη στρατηγική, την αλλαγή δράσεων που εφαρμόζουν, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τον εκφοβισμό και επιμείνετε στα προστατευτικά μέτρα που πρέπει να ληφθούν (Babalís et al., 2013).

Κανείς δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τον εκφοβισμό μεμονωμένα. Χρειάζεται ολιστική αντιμετώπιση από τους δασκάλους, τη διοίκηση του σχολείου, τα μέλη της κοινότητας, τους γονείς, τους συνοδούς ή τα μέλη της διευρυμένης οικογένειας των παιδιών και των νέων.

Συνεργασία οικογένειας - σχολείου σχετικά με περιστατικά σχολικής βίας και εκφοβισμού

Ένα υγιές και υποστηρικτικό περιβάλλον⁹ μπορεί να βοηθήσει στην πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου εκφοβισμού. Οι μαθητές θα έπρεπε να είναι και να αισθάνονται ασφαλείς οπουδήποτε στο χώρο του σχολείου: μέσα στη σχολική τάξη, τη βιβλιοθήκη, τις τουαλέτες, τα σχολικά προαύλια, τα σχολικά λεωφορεία, τα γήπεδα κλπ.

Όσο νωρίτερα το σχολείο πληροφορηθεί μία περίπτωση εκφοβισμού τόσο πιο σύντομα θα είναι σε θέση να απαντήσει και να τη χειριστεί με αποτελεσματικό τρόπο. Το σύνολο των εκπαιδευτικών κατανοεί ότι είναι οδυνηρό να αναφέρει ένα γονιός ότι το παιδί του εκφοβίζεται ή ότι μπορεί να είναι μέλος ομάδας που εκφοβίζει. Είναι σημαντικό να ξεπεράσετε οποιοδήποτε ενδοιασμό σας και να προβείτε στις ακόλουθες ενέργειες:

- Επικοινωνήστε με το σχολείο και ζητήστε ένα ραντεβού, για να συζητήσετε το θέμα.

---

⁹ www.education.vic.gov.au/Pages/default.aspx/, ημερομηνία πρόσκτησης 22/5 /2015

-
- Ενημερώστε το δάσκαλο/α της τάξης ή τον υπεύθυνο καθηγητή τμήματος (αν πρόκειται για Δευτεροβάθμια εκπαίδευση) όπου ανήκει το παιδί σας και στη συνέχεια το Διευθυντή/ντρια του σχολείου.
  - Αποφύγετε να απευθυνθείτε άμεσα σε κάποιο συγκεκριμένο μαθητή ή στην οικογένειά του.
  - Ζητήστε από το σχολείο ένα αντίγραφο του Σχολικού Κανονισμού ή οδηγιών του σχολείου για περιπτώσεις εκφοβισμού (αν υπάρχει).
  - Διατηρήστε τακτή επικοινωνία με τον Διευθυντή και τους εκπαιδευτικούς προκειμένου να είναι σταθερή η παρακολούθηση της εξέλιξης των γεγονότων.
  - Σε περίπτωση που κρίνετε ότι η αντιμετώπιση του ζητήματος που σας απασχολεί δεν σας καθιστά ήσυχους και ασφαλείς είναι θεμιτό να ζητήσετε την ενημέρωση και συνεργασία του Σχολικού Συμβούλου ή κάποιας ψυχοκοινωνικής δομής με την οποία συνεργάζεται το σχολείο.

Η αμεσότητα, η συνέπεια και η διαθεσιμότητα για καλή συνεργασία της οικογένειας–σχολείου συνιστούν βασικούς παράγοντες επιτυχούς αντιμετώπισης περιστατικών εκφοβισμού, τα οποία επηρεάζουν τόσο την ομαλή συναισθηματική εξέλιξη των ίδιων των παιδιών όσο και τη λειτουργία των πλαισίων που αυτά ανήκουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΒΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ

Στο κεφάλαιο αυτό αναφέρονται τρία περιστατικά σχολικού εκφοβισμού με διαφορετικά χαρακτηριστικά ως προς τη μορφή άσκησης βίας, τη διάρκεια, τον χειρισμό των ενηλίκων, αλλά και τη διάσταση που δόθηκε από τους εμπλεκόμενους αρμόδιους.

Οι δύο πρώτες περιπτώσεις είχαν θετική έκβαση, ενώ η τρίτη περίπτωση βρίσκεται σε εξέλιξη καθώς αποτελεί μαρτυρία της μητέρας κατόπιν επικοινωνίας της με το αρμόδιο Συμβουλευτικό Κέντρο της περιοχής, όπου μένει η οικογένεια.

Στο πρώτο μέρος μπορείτε να διαβάσετε τις μαρτυρίες των γονέων και των παιδιών, όχι απλά για να καταστείτε ενήμεροι ως γονείς για κάποιες ακόμη περιπτώσεις σχολικού εκφοβισμού, αλλά πολύ περισσότερο για να απαντήσετε σε ένα προσωπικό προβληματισμό, θέτοντας τους εαυτούς σας στη θέση των συγκεκριμένων γονιών.

Επίσης, στόχος είναι μέσω της έμμεσης έκθεσης σε γεγονότα της ζωής των παιδιών να ενδυναμωθούν οι γονείς, να ενθαρρυνθεί ο προβληματισμός και η ενασχόληση με τη ζωή των παιδιών, με απώτερο στόχο την εύρεση ταχύτερων και αποτελεσματικότερων λύσεων.

Στο δεύτερο μέρος του κεφαλαίου ακολουθούν σχόλια σχετικά με την κάθε περίπτωση στο πλαίσιο ενός ευρύτερου προβληματισμού για την εκδήλωση φαινομένων εκφοβισμού και την αντιμετώπισή τους.

ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ 1 – Α., μαθητής Α' Γυμνασίου

Ο Α., είναι ένα παιδί ήρεμο, ευγενικό και καλός μαθητής. Φοιτά σε δημόσιο σχολείο και ασχολείται με τον αθλητισμό και τη γυμναστική. Το κείμενο που ακολουθεί είναι η αφήγηση της μητέρας σχετικά με την εμπειρία του 13χρονου τότε παιδιού της.

Το πλαίσιο του γεγονότος

«Το περιστατικό συνέβη στην Α' γυμνάσιου. Καινούριο περιβάλλον, καινούριοι συμμαθητές, καινούριοι καθηγητές. Κάποια παιδιά άρχισαν να κοροϊδεύουν τον Α. για την αμφίεσή του, για τα παπούτσια του που είχαν ένα λογότυπο του οποίου τα αρχικά παρέπεμπαν σε ένα ποπ τραγουδιστή».

Η προσέγγιση της μητέρας

«Παρατήρησα ότι δεν φορούσε ποτέ τα παπούτσια στο σχολείο. Όταν τον ρώτησα, μου είπε ότι δεν θέλει να τα φοράει, γιατί τον κοροϊδεύουν συνεχώς. Γενικά συνήθιζε να φοράει συγκεκριμένα πράγματα και φρόντιζε να μην αποκλίνει χρωματικά.

Εκείνη τη χρονιά ήταν μονίμως σκυθρωπός και αγέλαστος. Τον ρωτούσα τί γίνεται στο σχολείο και μου έλεγε ότι δεν έχει φίλους, ότι κανείς δεν του μιλάει στα

διαλείμματα. Μέχρι που μια μέρα μου είπε ότι μέσα στην τάξη την ώρα των μαθηματικών και ενώ η καθηγήτρια είχε βγει για μια στιγμή έξω, ένας συμμαθητής του, του επιτέθηκε (για άγνωστο λόγο)».

Αντίδραση της μητέρας στο γεγονός

«Την επομένη πήγα στο σχολείο και μίλησα με τον διευθυντή, ο οποίος μου εξήγησε για το οικογενειακό περιβάλλον του άλλου παιδιού. Μου είπε ότι θα τον καλέσει στο γραφείο του και ότι θα μιλήσει στον πατέρα του (η μητέρα δε ζει), πράγμα το οποίο και έκανε».

Η έκβαση της κατάστασης

«Η κατάσταση ηρέμησε πολύ σύντομα ευτυχώς. Περισσότερο να αναφέρω ότι τώρα είναι φίλοι με αυτό το παιδί. Υπάρχουν και ανατροπές στις σχέσεις!».

ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ 2 – Α., μαθήτρια Δημοτικού Σχολείου

Το περιστατικό αυτό βασίζεται στην εμπειρία που είχε η Α., μαθήτρια του δημοτικού. Η Α. ζει στην Αγγλία και φοιτά σε σχολείο της περιοχής της. Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί μαρτυρία της μητέρας της.

Οι πρώτες ενδείξεις...

«Από τον Οκτώβριο η Α. μας διαμαρτυρόταν ότι δεν της αρέσει πια το σχολείο. Εμείς το αποδίδαμε στο σοκ της επιστροφής μετά τις καλοκαιρινές διακοπές. Τον Νοέμβριο η Α. μας είπε ότι μια συμμαθήτριά της τη χτυπάει στο κεφάλι και ότι την ημέρα εκείνη είχε αισθανθεί σαν να πέρασε ένα τρένο από το κεφάλι της. Πήγαμε στη δασκάλα και η διευθύντρια την ίδια μέρα τις κάλεσε στο γραφείο της και τους είπε ότι πρέπει να σέβονται η μια την άλλη και ότι δεν θα ανεχτεί άλλη τέτοια συμπεριφορά. Το άλλο κορίτσι μπήκε στο κόκκινο [ένα σύστημα κωδίκων συμπεριφοράς που έχει το σχολείο]. Εμείς νομίσαμε ότι τέλειωσε».

Η συνέχεια των γεγονότων...

«Τα Χριστούγεννα η Α. μας είπε ότι δε θα έρθει ο Αϊ-Βασίλης γι' αυτή, διότι δεν τα κατάφερε να αντιμετωπίσει τη συμμαθήτριά της και μας είπε ψέματα. Δε μιλούσε πολύ, δεν μπορούσε να κοιμηθεί και, όταν την έπαιρνε ο ύπνος, είχε εφιάλτες. Είχε αλλάξει η διάθεσή της. Μετά από πολλή κουβέντα μας είπε ότι είχε θέμα με ένα κορίτσι στο σχολείο της».

Η αντίδραση της οικογένειας - Επικοινωνία με το σχολείο

«Εμείς γράψαμε στο σχολείο, γιατί τότε ήταν κλειστό για διακοπές. Το ηλεκτρονικό μας μήνυμα έλεγε: *Θα σας παρακαλούσα για την άμεση και επείγουσα παρέμβασή σας. Βρισκόμαστε στην Αθήνα σε στενό οικογενειακό πλαίσιο με την παρουσία της γιαγιάς και του παππού της Α. Περνώντας όλο τον χρόνο με την Α., μας δόθηκε η δυνατότητα να μας αποκαλύψει ότι η ιστορία της επιθετικότητας που δέχτηκε συνεχίζεται ακόμα.... Μας ανέφερε ότι σταμάτησε για λίγο μετά τη δική σας παρέμβαση, αλλά συνεχίστηκε αμέσως μετά και έγινε πιο έντονο».*

Οι πρώτες αναφορές της Α.

«1. Η Α. έδειξε στη γιαγιά της πώς η Ν. κινείται κρυφά από πίσω και τη χτυπάει στο κεφάλι, όταν οι δάσκαλοι και το προσωπικό του σχολείου δεν τη βλέπουν. Τους είπε ότι η Ν. τη χτυπάει με μίσος και τότε η Α. αισθάνεται *«σαν να περνάει ένα τρένο πάνω από το κεφάλι της»*. Μερικές φορές η Ν. τη χτυπάει στην πλάτη και αυτή πέφτει κάτω και κλαίει.

2. Η Α. μου ομολόγησε ότι σωστά υποψιάστηκα ότι κάποιες μελανιές στην πλάτη της και μια γρατζουνιά στο χείλος της και στο μάγουλό της είχαν προέλθει από τη Ν. Το είχα συσχετίσει σε 3-4 διαφορετικά περιστατικά, αλλά η ίδια μου είχε πει ότι έπεσε. Στη συνέχεια παραδέχτηκε ότι έγιναν από τη Ν. και ότι φοβόταν να μου το επιβεβαιώσει, όταν τη ρώτησα.

3. Η Α. μας λέει ότι η Ν. δε σταματάει να την κακομεταχειρίζεται σωματικά. Την απειλεί συνεχώς, λέγοντάς της ότι θα την κόψει κομματάκια και θα την πετάξει στα σκουπίδια, θα κλείσει με κόλλα τον τενεκέ ώστε να μην μπορεί να βγει. Επίσης, ότι η μητέρα της είναι αστυνομικός και ότι θα βάλει είτε την Α. είτε εμένα στη φυλακή και στη συνέχεια θα πετάξει το κλειδί ώστε να μην μπορούμε να βγούμε ποτέ από εκεί...

4. Η Α. μας λέει ότι η Ν. την αποκαλεί με διάφορους χαρακτηρισμούς ξανά και ξανά. Τη λέει χοντρή, ηλίθια και χρησιμοποιεί πολλές εκφράσεις που δεν θα ήθελα να αναφέρω... Η Α. είπε σε ένα οικογενειακό φίλο ότι είναι τόσο χοντρή που δεν αξίζει να ζει. Όταν τη ρωτήσαμε, μας είπε ότι η Ν. της το είχε πει...

5. Η Α. μας λέει ότι την απειλεί ότι, ακόμα κι αν πάει να σηκώσει το χέρι της, θα την πονέσει και θα της προκαλέσει ζημιά.

6. Η Α. μας λέει ότι η Ν. απομονώνει τους συμμαθητές της και τους λέει ότι δεν παρενοχλεί η ίδια την Α. και ότι χρειάζεται τη βοήθειά τους για να αντιμετωπίσει την Α. Συνέπεια αυτού είναι να χαρακτηρίζουν συχνά την Α. ως υπαίτια εκφοβισμού και να απομακρύνονται από αυτή οι φίλοι της και οι συμμαθητές της.

---

7. Η Α. μας λέει ότι συνεχίζει να παίζει μαζί της, γιατί, αν δεν το κάνει, τότε θα την χτυπήσει ή θα τη βρῖσει.

8. Η Α. μας λέει ότι δεν αντέχει άλλο. Μας λέει ότι, αν δεν αντιμετωπίσουμε το θέμα, θα εγκαταλείψει το σχολείο.

9. Η Α. δεν καταλαβαίνει πώς η Ν. έχει λόγο στο παιχνίδι, αφού είναι τόσο κακιά.

10. Η Α. έγραψε ένα γράμμα πραγματικά σπαρακτικό. Περιγράφει τον τρόπο της να ομολογήσει ποιες είναι οι απαιτήσεις της Ν., την επιθυμία της να φύγει από το σχολείο και τα συναισθήματα της με το να είναι ανάμεσα στο άτομο που την κακομεταχειρίζεται και τη δική της προσπάθεια, προκειμένου να μην παραβιάσει τους σχολικούς κανόνες. Μας αναφέρει τη δυσκολία της να μοιραστεί αυτό που της συμβαίνει με τους δασκάλους της και το προσωπικό του σχολείου, επειδή φοβάται ότι θα την περιθωριοποιήσουν, θα τη διώξουν από το σχολείο, δεν θα τη δεχτούν σε κανένα άλλο σχολείο και έτσι δεν θα είναι ικανή να μάθει τίποτα περισσότερο. Μας αναφέρει ότι έχει προσπαθήσει να ενημερώσει το προσωπικό του σχολείου σχετικά με ένα αριθμό περιστατικών, αλλά κανένας δεν ήταν διαθέσιμος (π.χ. κάποιος δάσκαλος σε εφημερία στον χώρο του προαυλίου) ή της έλεγαν ότι δεν είναι ώρα να έχει τον λόγο (αν για παράδειγμα είχαν μόλις επιστρέψει από το διάλλειμα για φαγητό) κ.ά. Βέβαια όλα αυτά είναι κατανοητά, αν κάποιος δεν γνωρίζει το πλαίσιο των συμβάντων και τί ήθελε η Α. να αναφέρει. Ο τρόμος, όμως, της Α. αφορά τις πιο σοβαρές συνέπειες που θα έχει, αν μιλήσει στον δάσκαλό της, εφόσον έως τώρα δεν ήταν σε θέση να εκφράσει την αγωνία της, ένιωθε αβοήθητη και ανίκανη να μιλήσει. Σε συνδυασμό με την επιμονή μας να τηρεί τους κανόνες του σχολείου και να έχει καλές επιδόσεις, η Α. αισθάνεται τελείως απομονωμένη.

Δεν μπορώ να σας επικοινωνήσω πόση αναστάτωση νιώθουμε. Ενδιαφέρομαι για την ευτυχία του παιδιού μου, για οτιδήποτε της συμβαίνει στο σχολείο και πώς αυτό μπορεί να επηρεάσει τη στάση της για τη ζωή και τις σχέσεις της. Η συμπεριφορά της Α. έχει αλλάξει, είναι ευέξαπτη και κλαίει εύκολα. Δεν κοιμάται το βράδυ.

Όπως γνωρίζετε, σας έχουμε απόλυτη εμπιστοσύνη. Σας παρακαλούμε, βοηθήστε μας. Δε γνωρίζω την ηλεκτρονική διεύθυνση του δασκάλου της, για να του απευθύνω αυτό το μήνυμα πριν από την Τρίτη το πρωί. Δεν αισθάνομαι άνετα να αφήσω το παιδί μου να έρθει στο σχολείο χωρίς να είμαι σίγουρη ότι το προσωπικό του σχολείου είναι ενήμερο για το πρόβλημα και πριν ληφθούν μέτρα, για να τη βοηθήσουν. Η Α. λατρεύει τον διευθυντή του σχολείου και τη δασκάλα της και μας ζήτησε να μιλήσουμε και στους δύο. Ο σύζυγος μου και εγώ θα εκτιμούσαμε μια άμεση συνάντηση μαζί σας, για να συζητήσουμε τα μέτρα που μπορεί να ληφθούν στο σχολείο και στο σπίτι, για να αντιμετωπιστεί αυτό το θέμα γρήγορα. Θα ήθελα επίσης να σας ενημερώσω ότι η μητέρα της Ν. δεν ήταν καθόλου συνεργάσιμη, όταν της μιλήσαμε στο παρελθόν και από τότε έπαψε να μας μιλάει».

ΑΠΑΝΤΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Σας ευχαριστούμε πολύ για την ενημέρωση. Παρακαλούμε πείτε στην Α. πόσο ευχαριστημένοι και περήφανοι είμαστε που μίλησε για το γεγονός που τη δυσκολεύει. Διαβεβαιώστε τη ότι θα κάνουμε το καλύτερο δυνατό, για να επιλυθεί το ζήτημα. Εύχομαι εσείς και η οικογένειά σας να απολαύσετε το υπόλοιπο των διακοπών σας χωρίς ανησυχία.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΠΟΥ ΠΗΡΕ

«Μας έκλεισαν ραντεβού πριν από το πρωί της πρώτης μέρας του σχολείου. Μας είπαν ότι η Α. θα έχει κάποιες συνεδρίες με την ψυχολόγο του σχολείου, μόνη της και, όταν δώσει την άδειά της, με το άλλο κορίτσι. Είχε ραντεβού με την ψυχολόγο καθημερινά και μπορούσε να τη δει όποτε ζητούσε άδεια από τον δάσκαλο της. επίσης, ο δάσκαλος αφαίρεσε όποια ευκαιρία συγχρονισμού, δηλαδή δεν έπαιζαν την ίδια ώρα, δεν δούλευαν μαζί στην ίδια ομάδα, δεν κάθονταν μαζί, δεν έτρωγαν την ίδια ώρα. Όλο το προσωπικό του σχολείου πήρε το ηλεκτρονικό μήνυμα από τη διευθύντρια, ζητώντας να την έχουν στον νου τους και να την στηρίξουν. Και πολλοί δάσκαλοι, βοηθοί και μη διδακτικό προσωπικό της μίλησαν και της είπαν ότι είναι εδώ για αυτήν και ότι μπορεί να τους μιλάει, όποτε κάτι συμβαίνει. Η διευθύντρια έδωσε εντολή να τη διακόπτουν όποτε η Α. ήθελε να της μιλήσει και μπήκε στη τάξη και μίλησε στα παιδιά για κακοποίηση και τους είπε ότι η Α. περνάει δύσκολα και να την προστατεύουν. Κανένας δεν είπε τίποτα για το άλλο κορίτσι και ούτε είχε αυτό καμία επίπτωση. Αλλά μίλησαν στη μαμά της για το θέμα [δεν ξέρω τί είπαν, γιατί δεν μας έφεραν ποτέ σε αντιπαράθεση]. Μας σύστησαν να κάνει η Α. κάποια πολεμική τέχνη. Ξεκίνησε taek-wo-do που βοήθησε πολύ την αυτοπεποίθησή της. Το θέμα δεν τέλειωσε άμεσα, αλλά σιγά. Εν τω μεταξύ εμείς της λέγαμε ποσό περήφανοι είμαστε για τη δύναμή της και ότι θα την πηγαίναμε σε άλλο σχολείο, όποτε αισθανόταν ότι δεν άντεχε άλλο. Δηλαδή προσπαθούσαμε να της δώσουμε και μια διέξοδο, αλλά την ενθαρρύνσαμε να αντιμετωπίσει το θέμα, γιατί η φυγή δεν βοηθάει».

ΤΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ

«Δεν μπορώ να σας περιγράψω πώς αισθανόμουν, όταν άκουγα το παιδί μου να μου περιγράφει τι της συνέβη, πόσο άσχημα αισθάνθηκα που, παρά τον ενεργό ρόλο μου ως εθελοντής σε θέματα κακοποίησης, δεν το κατάλαβα νωρίς στο δικό μου παιδάκι, πόσο δύσκολο ήταν να την αφήσω στο σχολείο. Έκλαιγα όλη μέρα όσο ήταν εκεί και πιστεύω ότι αυτό τουλάχιστον συνέβαλε στην περσινή μου κλινική κατάθλιψη».

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ

«Όμως η Α. είναι ένα φυσιολογικό παιδί τώρα, είναι δυνατή και νομίζω ότι ξεπέρασε το θέμα. Κυρίως προσέχω τις σχέσεις της και μήπως υπάρχει τάση θυματοποίησης,

---

αλλά δεν βλέπω κάτι τέτοιο. Η εμπειρία είναι φρικτή για όλους και δυσκολεύτηκα πολύ να την αντιμετωπίσω. Αλλά τελικά η ενδυνάμωση του δικού μου παιδιού χωρίς να θιγεί το άλλο παιδάκι βοήθησε. Τώρα παίζουν μαζί, αλλά δεν είναι φίλες. Πάντως συνυπάρχουν.... Η Α. δεν έχει ξεχάσει την εμπειρία της και συχνά λέει ότι κακοποιήθηκε στο σχολείο. Όμως το συζητάει λιγότερο και λιγότερο»....

ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ 3 – Κ., μαθητής ΣΤ' Δημοτικού Σχολείου

Ο Κ. είναι μαθητής της Στ' δημοτικού και φοιτά σε δημόσιο σχολείο. Η μαρτυρία που κατατίθεται προέρχεται από το Κέντρο Συμβουλευτικής, όπου απευθύνθηκε η μητέρα του, προκειμένου να πάρει βοήθεια για τον γιο της.

ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΜΗΤΕΡΑΣ

«Όλα ξεκίνησαν πέρυσι, όταν ο Κ. πήγαινε στην Ε' δημοτικού. Ο Κ. γενικά είναι ένα ήσυχο παιδί, με δυσκολίες μαθησιακές, οι οποίες αποτελούν τον βασικό λόγο για τον οποίο ο Κ. δεν συμμετέχει στο μάθημα είτε λόγω αμηχανίας είτε από φόβο μην κάνει λάθος. Συχνά οι εκπαιδευτικοί του μιλούν για τη συμπάθεια που του έχουν καθώς δεν ενοχλεί ποτέ στην τάξη.

Συγκεκριμένα, η δασκάλα των αγγλικών του τον αποκαλεί “πρόβατο”, πιθανόν λόγω της εμφάνισής του (έχει ξανθά σγουρά μαλλιά), είτε λόγω της ησυχίας του. Αν και ο χαρακτηρισμός της δασκάλας ήταν συχνός, μέχρι πρόσφατα ποτέ δεν είχε δοθεί η αφορμή να υιοθετηθεί ο χαρακτηρισμός αυτός από τους συμμαθητές του και να γίνει το μέσο λεκτικής κακομεταχείρισης προς τον Κ. μέχρι τη στιγμή που στην τάξη του Κ., ήρθε για ένα σύντομο πρόγραμμα παρέμβασης μια φοιτήτρια από το Πανεπιστήμιο.

Μια μέρα μέσα από τις δραστηριότητες που δόθηκαν στο τμήμα ζητήθηκε από τους μαθητές να καταγράψουν κάποια σπάνια ζώα που θυμούνται. Ο Κ. μπροστά στη γρήγορη απάντηση των συμμαθητών του έμεινε αμήχανος, δεδομένης και της δυσκολίας συγκέντρωσης και ανάκλησης πληροφοριών που τον χαρακτηρίζουν.

Σε άμεσο ερώτημα της εκπαιδευτικού προς τον Κ., εκείνος απάντησε ότι θυμάται μόνο το πρόβατο, λέξη άλλωστε πολύ γνώριμη στον ίδιο λόγω της συχνότητας με την οποία την άκουγε.

Και τότε ξεκίνησαν όλα....

Οι αντιδράσεις των συμμαθητών του ήταν άμεσες... Δεν άργησαν να αρχίσουν να γελάνε και να του «κολλήσουν» τη λέξη «πρόβατο», ως μόνιμο χαρακτηρισμό πλέον.

Ο Κ., την ίδια μέρα δεν είπε τίποτε σε κανένα. Μέρα με τη μέρα άρχισε να κλείνεται όλο και περισσότερο στον εαυτό του.

Τον ρωτούσα σχεδόν καθημερινά τί έχει και εκείνος μου απαντούσε μονολεκτικά “τίποτα”. Υπέθεσα ότι δεν πήγαινε καλά στο σχολείο, ή ότι είχε κουραστεί, ή ότι τον απασχολούσε κάτι όπως όλα τα παιδιά, που δεν ήθελε να μου πει».

Η περσινή χρονιά έφτασε στο τέλος της χωρίς να δώσουμε ιδιαίτερη σημασία στην αλλαγή του. Φέτος, ο Κ., δεν ξεκίνησε με καλή διάθεση το σχολείο. Υπέθεσα ότι ήθελε χρόνο, για να προσαρμοστεί. Παρατήρησα, ωστόσο, ότι δεν μου ανέφερε πια τίποτα για τους φίλους του.

Όταν πήγα στο σχολείο, για να εκφράσω την ανησυχία μου, ο διευθυντής του σχολείου μου είπε ότι δεν έχει παρατηρήσει τίποτα ανησυχητικό. Ο δάσκαλός του, από την άλλη μεριά, με ενημέρωσε ότι στα διαλείμματα τον βλέπει κυρίως μόνο του.

Επιστρέφοντας στο σπίτι, ρώτησα τον Κ., τί του συμβαίνει, τί έχει αλλάξει με τους φίλους του. Η απάντηση που πήρα από το παιδί μου ήταν «τίποτα».

Η αλλαγή στη διάθεσή του είναι μεγάλη. Σχεδόν πάντα είναι κακόκεφος, αμίλητος, μελαγχολικός».

ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΒΟΗΘΕΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗ ΜΗΤΕΡΑ

«Έτσι απευθύνθηκα στο Κέντρο Συμβουλευτικής της περιοχής μου.

Βλέπω ότι το παιδί μου αλλάζει και δεν ξέρω γιατί. Προσπαθούμε με κάθε τρόπο να τον ευχαριστήσουμε, αλλά τίποτε δεν του αρέσει. Κατάλαβα ότι, ρωτώντας τον απλά “Τί έχεις; Τί σου συμβαίνει;” η απάντηση είναι πάντα η ίδια.

Μετά από τις πρώτες οδηγίες που πήρα από το Κέντρο Συμβουλευτικής προσπάθησα να αλλάξω τον τρόπο επικοινωνίας μαζί του. Εστίασα το ενδιαφέρον μου συγκεκριμένα στο πώς περνάει το παιδί μου στα διαλείμματα που πάντα του άρεσαν.

Σύντομα αποκαλύφθηκε ότι οι συμμαθητές του και άλλοτε φίλοι του τον αποφεύγουν στα διαλείμματα. Τον προσεγγίζω πλέον με άλλου τύπου ερωτήσεις – ανοιχτές, όπως:

- ✓ Πώς περνάς στα διαλείμματά σου;
- ✓ Με ποια παιδιά σου αρέσεις να παίζεις;
- ✓ Ποιος δε σε παίζει;
- ✓ Ποιοι νομίζεις ότι είναι κοντά σου;
- ✓ Τί τους κάνει να μην είναι κοντά σου; Πώς πιστεύεις ότι σκέφτονται εκείνοι;
- ✓ Πώς νιώθεις;
- ✓ Πώς ενεργείς;

ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ

«Ακόμα είμαστε στην αρχή... Η αγωνία μου είναι μεγάλη. Νιώθω ότι ως γονείς χάσαμε χρόνο και κάναμε το παιδί μας να “πονάει” για πολύ καιρό χωρίς να μας το εκφράζει. Ο θυμός προς το σχολείο είναι μεγάλος. Διαπιστώσαμε ότι το πρόγραμμα που υλοποιήθηκε πειραματικά έδωσε την αφορμή –με την αποσταθεροποίηση που προκλήθηκε στο τμήμα λόγω της έλλειψης οικειότητας της εκπαιδευτικού με τα παιδιά– να αλλάξει η δυναμική του τμήματος.

Τώρα πια έχουμε ενημερώσει τον διευθυντή και το σχολείο για τη διαδικασία συμβουλευτικής που παρακολουθούμε εμείς ως γονείς, αλλά και το παιδί μας.

Μετά από δική μας προτροπή θα ακολουθήσει πρόγραμμα παρέμβασης στο σχολείο. Ας ελπίσουμε ότι δεν είναι αργά...»

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: Εντοπίζοντας τις καλές πρακτικές

Μελετώντας τις παραπάνω περιπτώσεις σχολικού εκφοβισμού σημειώνονται οι εξής θετικοί χειρισμοί – «καλές πρακτικές» που συνέβαλαν σημαντικά στο «αίσιο τέλος» των δύο, τουλάχιστον, περιστατικών:

- Στην πρώτη και στη δεύτερη περίπτωση, η αντίδραση της οικογένειας και του σχολείου ήταν ψύχραιμη και κλιμακωτή. Σημαντικό θεωρείται ότι και οι δύο οικογένειες βιώνουν αρμονικές οικογενειακές σχέσεις, ενώ η σχέση με το παιδί τους στηρίζεται στην καλή επικοινωνία και των δύο πλευρών
- Με την άμεση κινητοποίηση του σχολείου, δημιουργήθηκε καλή συνεργασία γονέων – σχολείου – παιδιού και ως στόχος τέθηκε η ατομική ενδυνάμωση του παιδιού (π.χ. συμμετοχή σε άσκηση Taek-Wo-Do) και όχι η φυγή ή η αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος
- Στόχος έγινε η ομαλή συνύπαρξη των δύο πλευρών («θύτη» – «θύματος»), χωρίς να θεωρείται απαραίτητη η δημιουργία φιλικής σχέσης
- Στην τρίτη περίπτωση το ότι η μητέρα απευθύνθηκε στο Κέντρο Συμβουλευτικής φαίνεται να οδήγησε στην αποκάλυψη του προβλήματος που δημιουργήθηκε στον σχολικό χώρο και στη δημιουργία δικτύου συνεργασίας μεταξύ Κέντρου – σχολείου – οικογένειας.

Επιβεβαιώνεται, λοιπόν, ότι οι γονείς ως ένας από τους βασικότερους συντελεστές αντιμετώπισης μιας κατάστασης μπορούν:

- Να βοηθήσουν στη διατήρηση ασφαλών σχολείων. Βασική προϋπόθεση αποτελεί η τήρηση μιας ακολουθίας κινήσεων. Συγκεκριμένα, σε

περίπτωση που ένα γεγονός συμβεί μέσα στον χώρο του σχολείου, είναι απαραίτητο οι γονείς να ενημερώσουν αρχικά τη Διεύθυνση του σχολείου, υποστηρίζοντας τους κανόνες του σχολείου και συζητώντας με το παιδί τους, ώστε να κατανοήσει τους λόγους ύπαρξης πειθαρχικών κανόνων.

- Να συμβάλουν στις ασφαλείς συνθήκες διαβίωσης των παιδιών τους στο πλαίσιο της κοινότητας που ζουν. Ακόμα κι αν ένα γεγονός έχει λάβει χώρα εκτός σχολείου, με πρωταγωνιστές μαθητές ή φίλους αυτών, οι γονείς οφείλουν να ενημερώσουν και σε αυτή την περίπτωση τον διευθυντή και το λοιπό προσωπικό του σχολείου. Στη συνέχεια είναι σημαντικό να έχουν υποστήριξη από τοπικούς φορείς που ασχολούνται με το θέμα του σχολικού εκφοβισμού (π.χ. κάποια υπηρεσία του δήμου που ανήκουν) ή με φορείς όπως ο Συνήγορος του Παιδιού
- Να θεμελιώσουν την εφαρμογή κοινών κανόνων καλής συμπεριφοράς στο σχολείο και στο σπίτι
- Να συμμετέχουν και να συμβάλλουν ενεργά στη σχολική ζωή των παιδιών τους, παρακολουθώντας τις συναντήσεις με τον δάσκαλο ή ομάδες συμβουλευτικής που συντονίζονται στον χώρο του σχολείου, της εκκλησίας ή του Δήμου, όπου ζουν, ώστε να εκπαιδευτούν σε τεχνικές επίλυσης συγκρούσεων, προκειμένου να πετύχουν τον αποτελεσματικότερο χειρισμό του προβλήματος.

Είναι σημαντικό, βέβαια, να σημειώσουμε ότι και στις τρεις προαναφερθείσες περιπτώσεις υπήρξε θετική έκβαση, κάτι που δεν ανταποκρίνεται στο σύνολο των περιστατικών σχολικού εκφοβισμού. Ωστόσο, αν από τη μια μεριά **αποφύγουμε** παράγοντες όπως η αποσιώπηση ή η υποβάθμιση ενός περιστατικού σχολικού εκφοβισμού και από την άλλη **ενημερωθούμε** για τη σημασία του φαινομένου και τις όψεις του και ταυτόχρονα **επιδιώξουμε τη συνεργασία** με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς (σχολείο – οικογένεια – ειδικά κέντρα συμβουλευτικής), η θετική έκβαση μπορεί να γίνει ο κανόνας!

ΣΥΝΟΨΗ

10 ΒΑΣΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΓΟΝΕΙΣ ΠΟΥ ΕΡΧΟΝΤΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΟΙ ΜΕ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΒΙΑΣ Ή ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ

Συνοψίζοντας τους βασικούς θετικούς τρόπους διαπαιδαγώγησης και διαχείρισης θεμάτων επικοινωνίας με τα παιδιά σας, είναι σημαντικό να :

1. Γίνετε θετικό πρότυπο για το παιδί σας

Δείξτε στο παιδί σας ανοχή, σεβασμό και ευγένεια, με το να συμπεριφέρεστε ευγενικά στους άλλους ανθρώπους. Αμφισβητήστε ρατσιστικές, ομοφοβικές, σεξιστικές ή υποτιμητικές απόψεις μπροστά στο παιδί σας. Να θυμάστε ότι τα παιδιά σας παρατηρούν πάντα.

2. Εξηγήστε στο παιδί σας απλά και κατανοητά γιατί είναι σημαντικό να μην πληγώνει τους άλλους με λόγια και πράξεις

Συζητήστε με το παιδί σας για τη βία και τις επιπτώσεις της με αφορμή βιβλία, ταινίες, παιχνίδια, σχέσεις με φίλους και συγγενείς. Διδαχτείτε και διδάξτε τεχνικές επίλυσης συγκρούσεων, επίδειξη σωστών αντιδράσεων (που δεν περιλαμβάνουν λεκτική ή φυσική επίθεση) σε περίπτωση έντονων συναισθημάτων θυμού.

3. Παρατηρήστε το παιδί σας και ενθαρρύνετε το να μιλήσει για όσα συμβαίνουν στο σχολείο του

Ασχοληθείτε με το παιδί σας, μάθετε πού βρίσκεται, όταν λείπει, με ποιους κάνει παρέα και με ποιους έχει άσχημες σχέσεις. Ενθαρρύνετε το παιδί να αναφερθεί σε καταστάσεις που έχει δει ή ακούσει και δεν του φαίνονται ευγενικές και έχουν αναστατώσει αυτό ή κάποιο άλλο παιδί. Δείξτε του τί σημαίνει να είναι καλός φίλος και πώς να φροντίσει κάποιο παιδί που φαίνεται λυπημένο ή φοβισμένο.

4. Αν υποψιάζεστε ότι το παιδί σας μπορεί να εμπλέκεται σε περιστατικά εκφοβισμού, μείνετε ψύχραιμοι και μην αντιδράσετε, πριν να είστε σίγουροι για το τι έχει συμβεί

Ένα συχνό συναίσθημα των γονιών, όταν έρχονται αντιμέτωποι με θέματα όπως η βία ή ο σχολικός εκφοβισμός, είναι η αμηχανία, ο θυμός ή ο φόβος. Στις περιπτώσεις αυτές, η ψυχραιμία είναι η καλύτερη τακτική. Διερευνήστε τα γεγονότα, μιλήστε με το παιδί, βεβαιωθείτε ότι έχετε επαρκή πληροφόρηση σχετικά με το τί έχει συμβεί. Η ψυχραιμία διευκολύνει τον αποτελεσματικό χειρισμό μιας αντικειμενικά δύσκολης συναισθηματικά κατάστασης.

5. Μιλήστε με το παιδί σας και κάντε το να αισθανθεί ασφάλεια και υποστήριξη

Η επικοινωνία με το παιδί, η ύπαρξη εμπιστοσύνης, η ειλικρίνεια είναι κρίσιμες για την αντιμετώπιση περιστατικών βίας ή εκφοβισμού. Μιλήστε με το παιδί σας και ακούστε το παιδί σας, πείστε το να μοιραστεί μαζί σας πώς φέρεται και πώς αισθάνεται. Προσπαθήστε να το καταλάβετε, να το ηρεμήσετε και να το κάνετε να αισθανθεί ασφάλεια. Αποφύγετε τον καταλογισμό ευθυνών και την τιμωρία και προσπαθήστε να το βοηθήσετε να συνειδητοποιήσει τί του συμβαίνει.

---

6. Μην κάνετε το παιδί να πιστεύει ότι αυτό που συμβαίνει είναι δικό του λάθος

Στην επικοινωνία με το παιδί σας, δώστε του να καταλάβει ότι δεν πρέπει να κατηγορεί τον εαυτό του/της για ό,τι του συμβαίνει και διαβεβαιώστε το πως το αγαπάτε γι' αυτό που είναι. Μην το πιέζετε να φανεί σκληρό και ανθεκτικό και να μην εκδηλώσει τα συναισθήματά του.

7. Διαβεβαιώστε το παιδί ότι τα πράγματα θα βελτιωθούν, αν λάβετε τα κατάλληλα μέτρα

Διαβεβαιώστε το παιδί σας ότι αυτό που βιώνει δεν είναι μια μόνιμη κατάσταση και πως τα πράγματα θα αλλάξουν. Δώστε του ελπίδα και βοηθήστε το να δράσει. Τονώστε την αυτοπεποίθησή του μέσα από αθλητικές ή άλλες δραστηριότητες.

8. Συνεργαστείτε με το σχολείο

Κανείς δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τον εκφοβισμό μεμονωμένα – απαιτείται συνεργασία με τους δασκάλους, τη διοίκηση του σχολείου, τα μέλη της κοινότητας, άλλους γονείς και τα ίδια τα παιδιά. Απευθυνθείτε άμεσα στον δάσκαλο του παιδιού σας, μοιραστείτε το πρόβλημα και αναζητήστε λύσεις. Μιλήστε με τη διεύθυνση του σχολείου, αν απαιτούνται γενικότερα μέτρα. Μη διστάσετε να αναζητήσετε εξειδικευμένη συμβουλευτική ή ψυχολογική υποστήριξη για εσάς ή το παιδί σας.

9. Ενημερωθείτε και αναζητήστε εξειδικευμένη βοήθεια και υποστήριξη

Η ετοιμότητα των γονιών να αντιδράσουν σε περιστατικά εκφοβισμού είναι ιδιαίτερα σημαντική. Η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση σχετικά με τα φαινόμενα είναι κρίσιμη. Ενημερωθείτε μέσα από βιβλία, ιστοτόπους και ενημερωτικές εκπομπές. Παρακολουθήστε Σχολές Γονέων και συζητήστε με ειδικούς ψυχολόγους θέματα πρόληψης και αντιμετώπισης της επιθετικότητας με στόχο την εξασφάλιση της ασφάλειας των παιδιών σας. Αν

αισθάνεστε ότι δεν μπορείτε να διαχειριστείτε την κατάσταση, αναζητήστε βοήθεια για τον εαυτό σας, ώστε να είστε σε θέση να βοηθήσετε το παιδί σας.

10. Ενθαρρύνετε το παιδί σας να λάβει μέρος σε εκδηλώσεις / δραστηριότητες κατά του εκφοβισμού

Εναισθητοποιήστε το παιδί σας σχετικά με φαινόμενα βίας και εκφοβισμού. Συζητήστε μαζί του με κάθε αφορμή και ενθαρρύνετέ το να μετέχει σε εκδηλώσεις, ομάδες και δραστηριότητες που ενισχύουν το ομαδικό πνεύμα και βοηθούν στην κατανόηση και στην ανοχή της διαφορετικότητας.

Τα παραπάνω αποτελούν κάποιες άμεσες δράσεις στις οποίες μπορεί να προβεί η οικογένεια, όταν αντιλαμβάνεται περιστατικά βίας και εκφοβισμού. Κάθε περίπτωση είναι διαφορετική και απαιτεί εξατομικευμένους χειρισμούς. Το πρόβλημα του εκφοβισμού και της βίας στο σχολείο είναι σύνθετο και απαιτεί συνεργασία και επικοινωνία όλων των εμπλεκόμενων.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

Σε συνέχεια του προβληματισμού που πιθανόν να προέκυψε μέσα από την ανάγνωση των περιστατικών εκφοβισμού που αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, ακολουθεί ένα ερωτηματολόγιο που αποσκοπεί να βοηθήσει τους γονείς να καταγράψουν και να συστηματοποιήσουν συγκεκριμένες εμπειρίες, στάσεις, συμπεριφορές και συναισθήματα που ενδεχομένως να συνδέονται με περιστατικά βίας και εκφοβισμού.

Αποτέλεσμα της διερεύνησης θα μπορούσε να είναι ο προβληματισμός σχετικά με νέα δεδομένα που έχουν προκύψει στη ζωή των παιδιών σας, ο επαναπροσδιορισμός θέσεων ή αντιλήψεων και, τέλος, η αναζήτηση συγκεκριμένης πληροφόρησης ή υποστήριξης από εξειδικευμένους φορείς, προκειμένου να συμβάλετε πιο αποτελεσματικά στην πρόληψη ή αντιμετώπιση καταστάσεων εκφοβισμού.

ΣΤΟΧΟΣ

Ο βασικός στόχος του ερωτηματολογίου είναι να εντοπίσετε τυχόν προβλήματα που αντιμετωπίζει το παιδί σας και που θα μπορούσαν να το ωθήσουν να ασκήσει ή να δεχτεί σχολικό εκφοβισμό. Επιπλέον, το ερωτηματολόγιο θα σας βοηθήσει να εντοπίσετε τις πιθανές πηγές των προβλημάτων αυτών.

Ομάδα Ερωτήσεων 1: Συμπεριφορά του παιδιού στο σχολείο

Στόχος των ερωτήσεων αυτών είναι να διερευνήσετε το κατά πόσο γνωρίζετε τη συμπεριφορά του παιδιού σας στο σχολείο

1) Είναι πιθανόν ανάμεσα στους συμμαθητές του παιδιού σας να υπάρχουν παιδιά από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (παιδιά μεταναστών, αλλόδοξοι ή αλλόθρησκοι μαθητές, παιδιά με προβλήματα υγείας ή κάποια σωματική μειονεξία, παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες κλπ.). Ποια εικόνα σας μεταφέρει το παιδί σας για τα παιδιά αυτά;

---

2) Είναι πιθανό το παιδί σας να ανήκει σε μια από τις παραπάνω κατηγορίες. Ποια εικόνα σας μεταφέρει για τη στάση των συμμαθητών του προς αυτό;

---

3) Πόσο συχνά ρωτάτε το παιδί σας πώς τα πέρασε στο σχολείο;

Διαπιστώνετε ότι μπορεί την ερώτηση αυτή να την απευθύνετε:

Κάθε μέρα

Μέρα παρά μέρα

Μια φορά την εβδομάδα

Λιγότερο συχνά

4) Στην παραπάνω ερώτηση διαπιστώνετε ότι το παιδί σας:

Αντιδρά με ενθουσιασμό

Αντιδρά αδιάφορα

Αντιδρά θυμωμένα

Απαντάει αόριστα και αποφεύγει τη συζήτηση

5) Εσείς πώς αντιδράτε σε καθεμιά από τις παραπάνω εκδοχές;

6) Διαπιστώνετε ότι το παιδί σας παρουσιάζει ξαφνικά κάμψη ως προς το ενδιαφέρον του για το σχολείο και τις σχολικές του επιδόσεις. Ποια είναι η δική σας αντίδραση;

α. Συζητάτε μαζί του για την αλλαγή αυτή και αναζητάτε τους λόγους

β. Επικοινωνείτε με τους δασκάλους-καθηγητές του

γ. Συζητάτε το θέμα της αλλαγής με γονείς άλλων συμμαθητών

δ. Απευθύνεστε σε κάποιον ειδικό

ε. Θεωρείτε ότι είναι κάτι φυσιολογικό και περιμένετε να επανέλθει στην παλιά του εικόνα.

Ομάδα Ερωτήσεων 2: Επικοινωνία με το περιβάλλον του σχολείου

Στόχος των ερωτήσεων αυτών είναι να διερευνήσετε πόσο συχνά επικοινωνείτε με το περιβάλλον του σχολείου, αναφορικά όχι μόνο με τις επιδόσεις, αλλά και με τη συμπεριφορά του παιδιού σας και επιπλέον να συνειδητοποιήσετε τις αντιδράσεις σας απέναντι σε αυτή τη συμπεριφορά

8) Πόσο συχνά επικοινωνείτε με το σχολικό περιβάλλον του παιδιού σας;

Πολύ συχνά

Λιγότερο συχνά

Σπάνια

Καθόλου

9) Πόσο συχνά δέχεστε πληροφόρηση για τη συμπεριφορά του παιδιού σας στο σχολείο εκτός των ωρών διδασκαλίας;

Πολύ συχνά

Λιγότερο συχνά

Σπάνια

Καθόλου

10) Πώς αντιδράτε σε περίπτωση που σας επισημαίνονται από το σχολικό περιβάλλον προβλήματα συμπεριφοράς του παιδιού σας;

Τα θεωρείτε φυσιολογικά λόγω ηλικίας / εφηβείας

Σας ανησυχούν, αλλά θα τα αντιμετωπίσει το σχολείο

Σας ανησυχούν και τα συζητάτε στο πλαίσιο της οικογένειας

Σας ανησυχούν και καταφεύγετε σε ειδικούς

Ομάδα Ερωτήσεων 3: Συμπεριφορά του παιδιού εκτός σχολείου

Στόχος των ερωτήσεων αυτών είναι να διερευνήσετε πόσο εξοικειωμένοι είστε με το περιβάλλον και με τη συμπεριφορά του παιδιού σας εκτός σχολείου.

11) Πόσο συχνά έχει το παιδί σας επαφή με συμμαθητές εκτός σχολείου;

Πολύ συχνά

Λιγότερο συχνά

Σπάνια

Καθόλου

12) Πόσο συχνά έχετε τη δυνατότητα να συνομιλήσετε με συμμαθητές του παιδιού σας;

Πολύ συχνά

Λιγότερο συχνά

Σπάνια

Καθόλου

13) Πόσο συχνά έχετε τη δυνατότητα να συνομιλήσετε με γονείς συμμαθητών του παιδιού σας;

Πολύ συχνά

Λιγότερο συχνά

Σπάνια

Καθόλου

Ομάδα Ερωτήσεων 4: Συμπεριφορά και οπαδική ταυτότητα

Στόχος των ερωτήσεων αυτών είναι να διερευνήσετε πόσο γνωρίζετε τη συμπεριφορά του παιδιού σας στο πλαίσιο της οπαδικής ταυτότητας, εξαιτίας της οποίας καταγράφονται συχνά περιστατικά σχολικού εκφοβισμού.

14) Είναι πιθανό το παιδί σας να είναι οπαδός ενός αθλητικού συλλόγου. Πώς περιγράφετε τη στάση του απέναντι στην ομάδα του; Πόσο ενθαρρύνετε ή αποθαρρύνετε τη στάση του αυτή;

14.α). Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι γνωρίζετε τη δραστηριότητα του παιδιού σας ως φιλάθλου;

Πολύ	☐
Μέτρια	☐
Λίγο	☐
Καθόλου	☐

Ομάδα Ερωτήσεων 5: Αλλαγές στάσης

Στόχος των ερωτήσεων αυτών είναι να διερευνήσετε την αλλαγή της στάσης του παιδιού σας απέναντι σε πράγματα που θεωρούσε σημαντικά έως τώρα, ως ένδειξη για την πιθανότητα να έχει υποστεί σχολικό εκφοβισμό.

15) Διαπιστώνετε ότι το παιδί σας επιχειρεί να αναστείλει μια σειρά από δραστηριότητες που θεωρούσε σημαντικές (π.χ. ένα χόμπι) με το αιτιολογικό πως «δεν θέλει να ξεχωρίζει». Πιθανοί λόγοι κατά τη γνώμη σας:

- Το κάνει κάτω από την πίεση των συνομηλίκων του
- Συνειδητοποιεί την αδυναμία της οικογένειας ν' ανταπεξέλθει οικονομικά
- Άλλο .....

16) Διαπιστώνετε ότι το παιδί σας γίνεται όλο και πιο απαιτητικό σε καταναλωτικά είδη που εσείς δεν θεωρείτε «πρώτης ανάγκης» (π.χ. ακριβό κινητό τηλέφωνο κ.λπ.) Κατά την εκτίμησή σας, πού οφείλεται αυτό το αίτημα; Πόσο διατεθειμένος/η είστε να ανταποκριθείτε; Πώς σκοπεύετε να το χειριστείτε; Ποια θα περιμένατε να είναι η αντίδραση ή ο χειρισμός του σχολείου απέναντι σε αυτό το θέμα;

Ομάδα Ερωτήσεων 6: Εκφοβισμός μέσω του ίντερνετ ή μέσω κοινωνικής δικτύωσης

Στόχος των ερωτήσεων αυτών είναι να διερευνήσετε την πιθανότητα το παιδί σας να ασκεί ή να υφίσταται εκφοβισμό μέσω του ίντερνετ ή των μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

17) Διαπιστώνετε ότι το παιδί σας περνά παραπάνω από 2- 3 ώρες την ημέρα στον υπολογιστή. Έχετε την εικόνα της δραστηριότητάς του στο διαδίκτυο;

Εάν όχι, πού οφείλεται αυτό;

Στην απουσία σας

Στην αδυναμία να παρέμβετε

Στην άγνοια σας για το διαδίκτυο

Στο ότι έχει τη συναίνεσή σας

18) Έχετε αντιληφθεί αλλαγή στη συμπεριφορά του παιδιού σας σε συνάρτηση με τη δραστηριότητά του στο ίντερνετ; Πώς θα περιγράφατε την αλλαγή αυτή;

Έχει γίνει πιο σκεπτικό

Έχει γίνει πιο επιθετικό

Έχει γίνει λιγότερο ομιλητικό

Έχει μειώσει τις εξόδους από το σπίτι

19) Γνωρίζετε τα αίτια της αλλαγής αυτής; Ναι Όχι

20) Το παιδί σας συμμετέχει στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (facebook, κ.λπ.).

Σας έχει υποβάλει σχετικό αίτημα; Ναι Όχι

Πώς αντιδράσατε και γιατί;

---

21) Έχετε αγοράσει στο παιδί σας συσκευές που του επιτρέπουν να συμμετέχει στα «μέσα κοινωνικής δικτύωσης» εκτός από τον ηλεκτρονικό υπολογιστή / εκτός σπιτιού; Έχετε εικόνα για τον τρόπο με τον οποίο τα χρησιμοποιεί;

---

22) Εκτιμάτε ότι είναι φυσιολογικό το παιδί σας να παίρνει μαζί του τέτοιες συσκευές στο σχολείο; Ναι Όχι

Τί θα περιμένατε από το σχολικό περιβάλλον να κάνει (δάσκαλοι – καθηγητές);

Ομάδα Ερωτήσεων 7: Οικογένεια και σχολείο

Στόχος των ερωτήσεων αυτών είναι να διερευνήσετε την πιθανότητα το παιδί σας να επηρεάζεται ως προς τη συμπεριφορά του στο σχολείο από τις οικογενειακές συνθήκες

23) Ποια προσέγγιση διαπαιδαγώγησης εφαρμόζετε;

Δημοκρατική

Επιτρεπτική

Αυταρχική

24) Πώς θα περιγράφατε τη συζυγική σας σχέση;

Αρμονική

Τυπική

Αδιάφορη

Συγκρουσιακή

Το παιδί σας σε ποιο βαθμό είναι ενήμερο για το ζήτημα αυτό και με ποιον/ποιους τρόπο/τρόπους ενημερώνεται;

---

25) Διαπιστώνετε ότι στο οικογενειακό σας περιβάλλον αναπτύσσονται ανταγωνιστικές σχέσεις ανάμεσα στα παιδιά σας. Πώς θα τις χαρακτηρίζατε;

Φυσιολογικές

Με έντονες και συχνές αντιπαραθέσεις

Βίαιες

Χειριστικές του ενός προς τον άλλο

Αν δεν τις θεωρείτε φυσιολογικές, πού νομίζετε ότι οφείλονται; Πώς σχεδιάζετε να τις αντιμετωπίσετε;

Ομάδα Ερωτήσεων 8: Στάση απέναντι στο παιδί

Στόχος των ερωτήσεων αυτών είναι να διερευνήσετε τη δική σας στάση απέναντι σε συμπεριφορές του παιδιού σας που θα σας προβλημάτιζαν

26) Υπάρχουν συμπεριφορές του παιδιού σας που θα θεωρούσατε «ανησυχητικές»; Ναι Όχι

Εάν ναι, περιγράψτε τις

Πώς τις αντιμετωπίζετε;

---

27) Θεωρείτε ότι η δική σας παρέμβαση είναι αρκετή, για να προκαλέσει αλλαγή στη συμπεριφορά του παιδιού σας; Ναι Όχι

Σε ποιο στάδιο θεωρείτε ότι είναι αναγκαία η προσφυγή σε ένα θεσμικό πλαίσιο πέρα από την οικογένεια και το σχολείο;

Πού μπορώ να μάθω περισσότερα για τη σχολική βία;

Το Δίκτυο Πρόληψης και Αντιμετώπισης των Φαινομένων Σχολικής Βίας και Εκφοβισμού (<http://stop-bullying.sch.gr/>) συστάθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων με σκοπό την πρόληψη του φαινομένου της σχολικής βίας και την πρόνοια για την ασφάλεια των μελών της σχολικής κοινότητας μέσω εξειδικευμένων δράσεων ενημέρωσης και

ευαισθητοποίησης και επιμόρφωσης στελεχών εκπαίδευσης και εκπαιδευτικών.

Το Δίκτυο κατά της Βίας στο Σχολείο έχει σκοπό την αποτελεσματική πρόληψη και αντιμετώπιση της εκδήλωσης βίας μεταξύ μαθητών στο σχολείο ή σε άλλους χώρους που συνδέονται με τη σχολική ζωή και

καθημερινότητα, τη δημιουργία ενός πλαισίου επιστημονικού και κοινωνικού διαλόγου, σχετικά με την κατανόηση του φαινομένου και τις τεχνικές παρέμβασης. Μέσω της δικτύωσης των ατόμων, το δίκτυο αποσκοπεί να ενισχύσει την δράση, την αλληλεγγύη και την υποστήριξη. Στην ιστοσελίδα του δικτύου <http://www.antibullyingnetwork.gr/Default.aspx> είναι διαθέσιμο χρήσιμο ενημερωτικό υλικό.

Το πρόγραμμα **Stop στην Ενδοσχολική Βία** (<http://www.antibullying.gr/index.php>) παρέχει χρήσιμο υλικό για παιδιά, εφήβους, γονείς, εκπαιδευτικούς και την ευρύτερη κοινότητα.

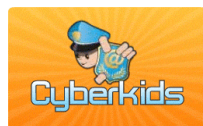
Το **ΕΑΝ - Ευρωπαϊκό Δίκτυο κατά του Σχολικού Εκφοβισμού** (<http://www.antibullying.eu/el>)

δημιουργήθηκε στο πλαίσιο Ευρωπαϊκού Προγράμματος με τη συνεργασία 17 φορέων από 12 χώρες (υπό τον συντονισμό του Χαμόγελου του Παιδιού). Στην ιστοσελίδα του έργου υπάρχουν χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με το φαινόμενο του bullying.

Το πρόγραμμα **S@ferinternet** (<http://www.saferinternet.gr/index.php>) χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και

παρέχει πληροφορίες σε γονείς, παιδιά, εκπαιδευτικούς για ασφαλή πλοήγηση στο διαδίκτυο. Μπορούν να υποβληθούν καταγγελίες μέσα από ειδική διαδικτυακή φόρμα, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στη διεύθυνση report@safeline.gr ή με sms από κινητό τηλέφωνο στο 54260.

Το **Cyberkids** (<http://www.cyberkid.gov.gr/main.html>) αποτελεί πρωτοβουλία του Αρχηγείου της Ελληνικής Αστυνομίας που παρέχει πληροφορίες σε γονείς και παιδιά σχετικά με την ασφαλή πλοήγηση στο διαδίκτυο. Παρέχει εξειδικευμένες πληροφορίες για παιδιά 0-8 ετών, 8-12 ετών και γονείς.

11188 Γραμμή SOS για καταγγελίες

Επικοινωνία: ccu@cybercrimeunit.gov.gr

Το «Hope for Children» UNCRC Policy Center (<http://www.hfcbeatbullying.info/>) έχει αναλάβει τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της εκστρατείας «Beat Bullying» – κατά του σχολικού εκφοβισμού στην Κύπρο. Στην ιστοσελίδα υπάρχουν πληροφορίες σχετικά με το φαινόμενο της σχολικής βίας.

Το Κοινωνικό Σχολείο (<http://socialschool.gr/page/about>) έχει στόχο μέσα από διάφορες δράσεις και με την ενεργό συμμετοχή μαθητών, εκπαιδευτικών και γονέων να προσφέρει εμπειρίες, γνώσεις και δεξιότητες που είναι απαραίτητες για τους μαθητές και τις μαθήτριες της χώρας, για να εξελιχθούν σε υγιείς και ενεργούς πολίτες.

Πού μπορώ να αναφέρω περιστατικά σχολικής βίας;

Συνήγορος του Παιδιού ☺ Αποστολή του **Συνηγόρου του Παιδιού** είναι η προάσπιση και προαγωγή των δικαιωμάτων κάθε προσώπου που δεν έχει συμπληρώσει το 18ο έτος της ηλικίας του. Στον Συνήγορο μπορεί να απευθυνθεί κάποιο παιδί (ή οι γονείς του), αν θεωρεί ότι παραβιάζονται τα δικαιώματά του, προκειμένου να ρωτήσει τί μπορεί να κάνει, να πάρει συμβουλές. Για να καταγγείλει κάποιος ένα συγκεκριμένο περιστατικό παραβίασης δικαιωμάτων, πρέπει να υποβάλει αναφορά.

Τηλ: 213 1306703, 213 1306605

URL: www.0-18.gr

Γραμματεία Δικαιωμάτων του Παιδιού e-mail cr@synigoros.gr

Ηλεκτρονικός εκφοβισμός

Καταγγελία στο Τμήμα Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος – Ελληνική Αστυνομία

Λεωφόρος Αλεξάνδρας 173, Αθήνα

τηλ.: 210 6476464, 210 6476000

ιστοσελίδα: <http://www.cybercrimeunit.gr>

Πού μπορώ να λάβω υποστήριξη σχετικά με περιστατικά σχολικής βίας;

«**ΤΟ ΧΑΜΟΓΕΛΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ**» είναι ένας εθελοντικός οργανισμός, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με στόχο την παροχή βοήθειας και ψυχοκοινωνικής στήριξης σε παιδιά

Η ΓΡΑΜΜΗ ΒΟΗΘΕΙΑΣ 1056 είναι τηλεφωνική Γραμμή Υποστήριξης που λειτουργεί χωρίς χρέωση, 24 ώρες τη μέρα και 7 ημέρες την εβδομάδα. Επίσης, το «Χαμόγελο του Παιδιού» παρέχει

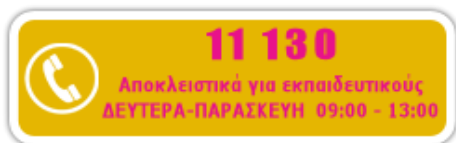
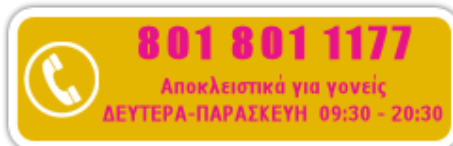
συμβουλευτική υποστήριξη σε γονείς, παιδιά και εκπαιδευτικούς. *Τμήμα Ενημέρωσης Παιδιών, Γονέων και Εκπαιδευτικών* Τηλέφωνα επικοινωνίας : 2107609550 E-mail: school@hamogelo.gr

Ότι και αν περνάς,
είμαστε δίπλα σου

Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας Του Παιδιού Και Του Εφήβου
Η Ε.Ψ.Υ.Π.Ε είναι μέλος του "Δικτύου κατά της βίας στο Σχολείο"

Η Εταιρία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου (Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.) λειτουργεί τηλεφωνικές Γραμμές Υποστήριξης για γονείς, εκπαιδευτικούς και παιδιά και εφήβους. Οι κλήσεις είναι ανώνυμες, εμπιστευτικές και χωρίς χρέωση.

Σχολές γονέων

ΣΧΟΛΕΣ
ΓΟΝΕΩΝ

Αρμόδιος φορέας των Σχολών Γονέων είναι το Ίδρυμα Νεολαίας και Διά Βίου Μάθησης. Σκοπός είναι η στήριξη των γονέων ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν με επιτυχία στον σύνθετο και δύσκολο ρόλο τους όπως αυτός διαμορφώνεται στις σύγχρονες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Στο πλαίσιο των Σχολών Γονέων, που λειτουργούν σε επίπεδο Περιφέρειας, διενεργούνται εκπαιδευτικά προγράμματα με έμπειρους συντονιστές και σε διάφορες θεματικές.

Πληροφορίες: <http://www.inedivim.gr/index.php/2012-09-20-08-04-51>

Συμβουλευτικά Κέντρα

Λειτουργούν σε επίπεδο Δήμου με σκοπό την αντιμετώπιση των προβλημάτων των δημοτών κάθε ηλικίας και την παροχή ψυχολογικής υποστήριξης. Μεταξύ άλλων, παρέχουν συμβουλευτική τόσο στους γονείς όσο και στους εκπαιδευτικούς των σχολικών μονάδων του δήμου όπου ανήκουν, αλλά και στους ίδιους τους μαθητές. Για πληροφορίες μπορεί να απευθυνθεί κάποιος στον δήμο όπου κατοικεί.

Βιβλιογραφική τεκμηρίωση

Ελληνόγλωσση

- Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, Ε. (2004). Κακοποίηση-παραμέληση του παιδιού και παραβατικότητα: Συγκοινωνούνται δοχεία. *Ψυχολογία*, 11(2), 141–161.
- Αντωνίου, Α.-Σ. (2006). Επαγγελματίες υγείας στη διάγνωση και αντιμετώπιση θυμάτων ενδο-οικογενειακής βίας, Σεμινάριο στο Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης Γενικού Νοσοκομείου Ελευσίνας «Θριάσιο» στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Υγεία-Πρόνοια 2000-2006» [Υ05-Υ20-Ε024].
- Αντωνίου, Α.-Σ. & Καμπόλη, Γ. (2014). Πως σχετίζεται ο σχολικός εκφοβισμός με την κατάθλιψη και την τάση αυτοκτονίας σε παιδιά και εφήβους. Στο Σ. Κούτρας (Επιμ.), *Η Ψυχική Υγεία των Παιδιών στην Κοινωνία της Κρίσης - Ο Ρόλος των Γονέων και των Εκπαιδευτικών* (σελ. 102–121). Αθήνα: Ταξιδευτής.
- Αντωνίου, Α.-Σ. & Κουτσούκου, Η. (2011). Μορφές βίας και επιθετική συμπεριφορά στα τηλεοπτικά προγράμματα - Προτάσεις προστασίας της ψυχικής υγείας των ανήλικων τηλεθεατών στην Ελλάδα. *Παιδαγωγικός Λόγος, Τόμος ΙΣΤ'*, 2, 11-22.
- Αντωνίου, Α.-Σ., Ντόφη, Β. & Παππά, Ο.-Μ. (2013). *Ο ρόλος των βιολογικών και ψυχολογικών παραγόντων στην αιτιολογία της επιθετικής συμπεριφοράς κατά την παιδική ηλικία*. Στα Πρακτικά του Συνεδρίου: Παιδική Ηλικία-Κοινωνιολογικές, Πολιτισμικές, Ιστορικές και Παιδαγωγικές Διαστάσεις, 11-14 Απριλίου (Επιμ. Χ. Μπαμπούνης, σελ. 1102-1109). Αθήνα: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Εργαστήριο Κοινωνικών Επιστημών.
- Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο. Έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Biddulph, St. (2003). *Το μουσικό για παιδιά εντυχιμένα*, μτφρ Α. Πουλίτσα. Αθήνα: Πατάκης.
- Γάκη, Α. & Αντωνίου, Α.-Σ. (2014). *Σύγχρονες μορφές διαδικτυακής παρενόχλησης σε παιδιά και εφήβους- Προτάσεις αντιμετώπισης του φαινομένου*. Στα Πρακτικά του 4ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης, 20-22 Ιουνίου. Αθήνα: ΕΚΠΑ, Τομέας Ειδικής Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας Π.Τ.Δ.Ε. & Κέντρο Μελέτης Ψυχοφυσιολογίας και Εκπαίδευσης.
- Γαλανάκη, Ευ. (2010). Σχολικός εκφοβισμός: Πόσο αποτελεσματικές είναι οι παρεμβάσεις; Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.) 5^ο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα «Μαθαίνω πώς να μαθαίνω», 7-9 Μαΐου 2010. http://www.elliepek.gr/gr_html/gr_proceedings/5th_conference.html

- Γιοβαζολιάς, Α. (2007). Σχολικός Εκφοβισμός – Θυματοποίηση – Bullying. Ειδικά Χαρακτηριστικά και Αντιμετώπιση. Διάλεξη στη σειρά Εργαστήρια-Σεμινάρια και Διαλέξεις, ΣΣΝ.
- Ζαφειριάδης, Κ. (2002). Οι σχολικές κυρώσεις στο γυμνάσιο. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 34, 101–120.
- Gordon, Th. (1994). *Ο αποτελεσματικός γονέας*, μτφρ. Β. Κοντογιώργος – Τ. Ορφανίδης. Αθήνα: Ευρωσπουδή – Εκπαιδευτήρια «Κωστέα- Γείτονα».
- Herbert, M. (2000). *Τα όρια στη συμπεριφορά των παιδιών. Θετικοί τρόποι διαπαιδαγώγησης*, Επιμέλεια: Β. Παπαδιώτου – Αθανασίου. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπαμπάλης, Θ. (2011). *Παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών. Βοηθώντας στη σχολική προσαρμογή τους* (2^η έκδ.). Αθήνα: Διάδραση.
- Μπαμπάλης, Θ. & Κιρκιγιάννη, Φ. (2011). Ο ρόλος του διευθυντή στην επικοινωνία του σχολείου με τους εμπλεκόμενους γονείς. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 52, 118–133.
- Μυλωνάκου - Κεκέ, Η. (2009). *Συνεργασία Σχολείου, Οικογένειας και Κοινότητας. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Πρακτικές Εφαρμογές*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μυλωνάκου - Κεκέ, Η. (2014α). Κοινωνικοπαιδαγωγικές προσεγγίσεις του εκφοβισμού στο ελληνικό σχολικό περιβάλλον [Social Pedagogical Approaches to Bullying in the Greek School Environment], 1st Scientific International Conference of European Anti-bullying Network (EAN) “*Bullying and Cyber-bullying across Europe*”. Athens, 11 - 13 June.
- Μυλωνάκου - Κεκέ, Η. (2014β). Η πρόληψη της βίας στα σχολεία: Μία συστημική προσέγγιση. 2^ο Διεθνές Συνέδριο Συστημικής Ψυχοθεραπείας Κύπρου, *Η βία ως μορφή σχέσης: πρόληψη, θεραπεία, εναλλακτικές προτάσεις*. Συστημικό Ινστιτούτο Κύπρου & Κέντρο Ερευνών και Συστημικών Εφαρμογών Κύπρου. Λευκωσία, 29 – 30 Νοεμβρίου.
- Olweus, D. (2009). *Εκφοβισμός και βία στο σχολείο*, Αθήνα: Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.
- Rigby, K. (2002). *Σχολικός Εκφοβισμός. Σύγχρονες Απόψεις* (Επιστημονική Επιμ. Άκης Γιοβαζολιάς). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Stapleton, M. (2011). *Εκπαιδευτική ψυχολογία* (Α.-Σ. Αντωνίου, Επιμ. & Μτφ.). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση (Σειρά: Εφαρμοσμένη Ψυχολογία).
- Steuer, F.B. (2005). *Η ψυχολογική ανάπτυξη των παιδιών* (Α.-Σ. Αντωνίου, επιμ.). Αθήνα: Εκδόσεις Έλλην.

Ξενογλώσση

- Andreou, E. & Metallidou, P. (2004). The relationship of academic and social cognition to behavior in bullying situations among Greek primary school children. *Educational Psychology*, 24(1), 27–41.
- Babalis, Th., Tsoi, K., Artikis, C.T., Mylonakou-Keke, I. & Xanthakou, Y. (2013). The impact of social and emotional learning programs on the emotional

-
- competence and academic achievement of children in Greek primary school. *World Journal of Education*, 3(6), 54–63.
- Babalis, Th., Tsoli, K., Nikolopoulos, V. & Maniatis, P. (2014). The Effect of Divorce on School Performance and Behavior in Preschool Children in Greece: An Empirical Study of Teachers' Views. *Psychology*, 5(1), 20–26.
- Bergeret, J. (1984). *La violence fondamentale*. Paris: Dunod.
- Clarkson, P. (1996). *The bystander*. London: Whurr Publishers.
- Cowie, H., Boulton, M.J. & Smith, P.K. (1992). *Bullying: Pupil relationships*. London: Kogan Page.
- Cullingford, C. & Brown, G. (1995). Children's perceptions of victims and bullies. *Education 3-13*, 23 (2): 11–17.
- Dogra, N. & Bhugra, D. (2013). Impact of culture on child mental health: Diagnosis and treatment. In A.-S. Antoniou & B. D. Kirkcaldy (Eds.), *Education, Family and Child and Adolescent Health* (pp. 173–196). Athens: Diadrassi.
- Eysenck, M.W. (2013). The impact of parental psychological difficulties on their children. In A.-S. Antoniou & B. D. Kirkcaldy (Eds.), *Education, Family and Child and Adolescent Health* (pp. 21–35). Athens: Diadrassi.
- Farrington, D.P. (1993). Understanding and preventing bullying. *Crime and Justice*, 17, 381–458.
- Huessler, G. (2013). Adolescent health issues- Psychological implications. In A.-S. Antoniou & B. D. Kirkcaldy (Eds.), *Education, Family and Child and Adolescent Health* (pp. 121–140). Athens: Diadrassi.
- Mylonakou-Keke, I. (2015). Social Pedagogy and School Community. Preventing bullying in schools and dealing with diversity: Two sides of the same coin. *International Journal of Social Pedagogy*, 4 (1), 69–89.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School – What we Know & What we Can Do*. Malden, MA: Blackwell Press.
- Olweus, D. (1994). *Bullying at school: long-term outcomes for the victims and an effective school-based intervention program*. In L. R. Huesmann (Ed.), *Aggressive behavior: Current perspectives* (pp. 97–130). New York: Plenum.
- Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: Facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 4(6), 196–200.
- Olweus, D. (1997). Bullying or Victim problems in school. Facts and Intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12(4), 495–510.
- Olweus, D. (1999). Sweden. In P.K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, R. Catalano & P. Sleded (eds.), *The nature of school bulling: A cross-national perspective*. London & New York: Routledge Falmer.
- Pikas, A. (1989). Title. *School Psychology International*, 10, 95–104.
- Rigby, K. (2008). *Children and bullying: How parents and educators can reduce bullying at school*. Blackwell Publishing.
-

-
- Ross, D.M. (1996). *Childhood Bullying and Teasing: What School Personnel, Other Professionals, and Parents Can Do*. Alexandria: American Counselling Association.
- Scott, S., Knapp, M. Henderson, J. et al. (2001). Financial cost of social exclusion: follow up study of antisocial children into adulthood. *BMJ*, 323, 1–5.
- Sutton, J., Smith, P. K., & Swettenham, J. (1999). Social cognition and bullying: social inadequacy or skilled manipulation? *British Journal of Developmental Psychology*, 173, 435–450.

Διαδικτυογραφία

- www.anti-bullyingalliance.org.uk, ημερομηνία πρόσκτησης 18/1/2015.
- http://www.elliepek.gr/gr_html/gr_proceedings/5th_conference.html, ημερομηνία πρόσκτησης 15/11/2014
- www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf - Έργο: ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ (1996), ημερομηνία πρόσκτησης 11/3/2015
- <http://news.in.gr/greece/article/?aid=1231390552> 1ο ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ «ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ. ΜΕ ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ», ημερομηνία πρόσκτησης 11/3/2015

